AB
42 5/1,17

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0001-5

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0002-0

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0003-6

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0004-1

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0006-2

Catechesis

D. MARTINI LVTHERI MINOR

GERMANICE, LATINE, GRAECE & EBRAICE,

Edita studio & opera

M. Iohannis Claij Hertzberg,

Iterum recognita & emendata.

VVitebergæ, Anno M. D. LXXXVII.

FÜRSTL. STOLBERG. BIBLIOTHEK WERNIGERODE

CLARISSIMIS VIRIS IOHANNI CLAIO ET IOHANNI MYLIO.

ABDIAS PRÆTORIVS.

INſpicienda mihi nuper cùm forte venirent,
Quæ fuerant veſtra condita ſcripta manu,
Tam doctos ſanosq́; velut nouiſſe labores,
Sic operæ cœpi tum meminiſſe meæ:
Qua mihi conſimilis quondam melioribus annis
Militia in ſtudijs experiunda fuit.
Sed veſtra vnanimi conſenſu tradita veſtro
Continuò vt manibus verſa fuêre meis.
Peruigili primùm illud opus cura eſſe videbam,
Vt reſponderent, magne Luthere, tuis.
Tantus enim mundi furor eſt, tam dira cupido,
Vt quiduis carpat turba maligna virûm:
Tantum pro zelo ſcelus eſt ſub nomine Chriſti,
Vix ſatis vt cautus vocibus eſſe queas.
Qualia nunc tractant implendo vocibus orbem,
Quos Catharis priſcis dixeris eſſe pares.
Sed vos, quicquid erit, cum ſint hæc mente peracta
Non minus officij quàm ratione pia,
Vt paribus nunc illa animis ſtudijsq́; legatis,
Veſtri iam contrà muneris illud erit.
Nec fuerit forſan dubitandi cauſa relicta,
Quin ſint & pubi grata futura piæ,
Quæcunq; has operas, quæcunq; hæc ſcripta videbit,
Quæcunq; & ſtudijs id genus imbuitur.

ILLV-

BIBLIOTHEK UNIV. HALLE (SAALE)
AB 42 5/41

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0008-3

ILLVSTRI ET MAGNIFICO DOMINO Dn. IOHANNI FRIDERICO COMITI IN Hardeck, Glotz, & in Machlandia, Baroni de Statemberg. Domino in Kreyzing, Hæreditario Pincernæ Archiducatus Austriæ, & Dapifero in Styria, Cunstadij, Domino suo clementissimo, S.

CVM CONFECTIS IN MVnere Scholastico annis duodecim et amplius, sponte mea functione laboriosæ Francostenij abdicassem, eaq́; de causa VVitebergam Venissem, Vt studio Theologico me darem, & quicquid mihi reliquum esset ætatis, id in ministerio Ecclesiastico consumerem: Præter opinionem accidit, Vt denuò mitterer ad scholæ Northusanæ gubernationem, quam nunc annum alterum sustineo, factumq́; est, Vt iuxta tritum prouerbio Versiculum, Inciderim in Scyllam cupiens Vitare Carybdin. Vere enim καπνόν γε φεύγων εἰς τὸ πῦρ περιέπεσον. Nam etsi & locus & homines placent: tamen, uia & pertæsum est scholasticarum molestiarum, & c seculo effrenis est in iuuentute morum dissolutio, ici Vix potest, quàm mihi hæc gubernatio oneri sit, & quàm ab illa liberari sæpè optauerim. Interim tamen, dum me & Deus hoc officio fungi Vult, & Viri boni, qui mihi optimè Volunt, ad manendum hortantur: ego, quæ officij mei sunt, ea, qua debeo, fide, exequor, & ijs horis, quæ mihi à prælectionibus publicis & gubernatione relinquuntur Vacuæ, linguam Ebræam exerceo, & ad sacrarum literarum studium me præparo, Id cum animaduer-

aduersum esset, petiuerunt à me, imò suo iure mihi iniunxerunt clarissimi quidam & doctissimi viri, omnibus officijs colendi, vt Cathechesin Lutheri minorem cum explicationibus succinctis Ebræo sermone interpretarer. Cui labori etsi me imparē intelligebam, dum meo me modulo ac pede metiebar: tamen, quia illorum autoritatem defugere neq; volebam neq; fas esse putabam, accessi ad opus, magis audacter quàm peritè, meo me consolatus Symbolo בֵּאלֹהִים. Impulit præterea consideratio vtilitatis, quæ ad studiosam iuuentutem reditura videbatur, quòd fastidiū Catechetici libelli iam antè visi & lecti (sumus enim natura omnes ἀψίκοροι καὶ φιλόκαινοι) lenitura esset nouitate interpretationis, & linguam sacram exercendi occasione. Eandemq; ob caussam addidi Græcam versionem doctissimi viri & amici mei Dn. Iohannis Milij, Latinæ quidem Catecheseos versioni respondentem antea editam, nunc verò ad Germani textus à Luthero confecti similitudinem ac imitationem recognitam & accommodatam. Quod si cui quædam à me non satis commodè expressa videbuntur, eum ego rogatum volo, vt vel ipse suam versionem meliorem nobiscum communicare, vel alijs doctis, vt hoc faciant, autor esse velit. Quod si factū fuerit, laboris me & operæ meæ non pœnitebit. Interea verò has meas primitias edo, quas si studiosæ iuuentuti gratas esse intellexero, etiā Euangeliorum anniuersariorum versionem Ebræam, quam nunc in manibus habeo, paulò pòst (si mihi vitam concesserit Deus) edam. Tuæ verò Celsitudini, illustris et generose Domine Comes, has lucubratiunculas dedico: tum vt grati animi memoriam erga Celsitudinem Tuam declarem, à qua tot et tanta accepi beneficia, vt ne numerari quidem aut verbis exprimi, multò minus re ipsa compensari possint: tùm quòd Celsitudinem

dinem tuam sinceræ doctrinæ Euangelij cupidissimam cognoui, quæ hunc ipsum Lutheri Catechismum Bohemico sermone reddi curauit (id quod superiorib. annis, cùm apud C. T. essem, coràm vidi) vt hac ratione noticia ejus etiam inter Celsitudinis tuæ subditos propagetur. Quorum aliqui cum natione sint Iudæi, si non Cunstadij, at Letouicij certè, poterunt ij, si non erunt primæuæ suæ linguæ prorsus ignari, hanc versionem meam cum Bohemica conferre. Celsitudinem tuam verò supplex oro, vt ex his lucubrationibus meam in officij munere ac pietatis studio diligentiam intelligat, & ex hac dedicatione animum meum beneficiorum non immemorem cognoscat, & me meosq; deinceps veteri liberalitate ac clementia complecti nunquam desinat. Quod superest, Celsitudinem tuam cum generosa coniuge & vniuersa illustri familia Deo opt. max. meis & meorum precibus commendo, & diutissimè superstitem esse & valere opto: Amen. Northusæ ex Musæo meo, festo die Paschæ, anno à mactatione agni immaculati, qui est Christus, M. D. XXXVIII I. qui natiuitatis est M. D. LXXII.

Illust. Celsitud. tuæ.

submissè deditiss.

Iohannes Claius scholæ Northusanæ Moderator.

Die zehen Gebot / wie sie ein Hausvater seinem Gesinde auffs einfeltigst fürhalten sol.

Das Erste Gebot.

Du solt nicht ander Götter haben.

Was ist das? Antwort.

Wir sollen Gott vber alle ding fürchten / lieben vnd vertrawen.

Das Ander Gebot.

Du solt den Namen deines Gottes nicht misbrauchen.

Was

QVO PACTO PAEDAgogi suos pueros Decem Præcepta simplicissimè docere debeant.

PRIMVM Præceptum.

Non habebis Deos alienos.

Quid hoc sibi vult? *Responsio.*

Debemus Deum supra omnia timere, diligere & illi confidere.

SECVNDVM Præceptum.

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.

Quid

Ο ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ.

Καθάπερ αὐτὸν οἰκοδεσπότης τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ἁπλούστατα προτιθέναι ὀφείλει.

עֲשֶׂרֶת

הַדְּבָרִים כַּאֲשֶׁר י
יְלַמְּדֵם הַבַּעַל ב
בַּיִת אֶת־בֵּיתוֹ ב
בִּפְתִי׃

ἘΝΤΟΛΗ
ἡ πρώτη:

οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι.

τί τοῦτό ἐστι;
ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν παρὰ πάντα διὰ φόβου τε καὶ ἀγάπης ἔχειν, καὶ πεποιθέναι αὐτῷ.

הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה׃
לֹא יִהְיֶה לְךָ א
אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃

מַה זֶּה הוּא׃
מַעֲנֶה׃
נִירָא וְנֶאֱהַב א
אֱלֹהִים מִכָּל־דָּבָר
וְנִבְטַח בּוֹ׃

ἘΝΤΟΛΗ
ἡ δευτέρα.

Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

הַמִּצְוָה הַשֵּׁנִית׃
לֹא תִשָּׂא אֶת־
שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַשָּׁוְא׃

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir bey seinem Namen nicht fluchen / schweren / zeubern / liegen oder triegen / Sondern denselbigen in allen nöten anruffen / beten / loben vnd dancken.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, vt ne per nomen eius maledicamus, iuremus, incantemus, mentiamur, aut dolis fallamus: sed in omni necessitate illud inuocemus, adoremus, & cum gratiarum actione laudemus.

Das dritte Gebot.

Du solt den Feiertag heiligen.

TERTIVM Præceptum.

Memento vt diem Sabbati sanctifices.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir die Predigt vnd

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, ne diuinos sermones eius

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν διὰ φόβου καὶ ἀγάπης ἔχειν, ἵνα μὴ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ καταρώμεθα, ὀμνῶμεν, γοητεύωμεν, ψευδώμεθα ἢ ἐξαπατῶμεν: ἀλλὰ αὐτὸ ἐν πᾶσι δεινοῖς ἐπικαλῶμεν, προσκυνῶμεν, ἐπαινῶμεν καὶ εὐχαριστῶμεν.

ἘΝΤΟΛῊ

ἡ τρίτη:

Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν διὰ φόβου καὶ ἀγάπης ἔχειν, ἵνα τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ λόγου

αὐτοῦ

מַה זֶּה הוּא:

מַעֲנֶה:

נִירָא וְנֶאֱהַב אֱלֹהִים ל
לְמַעַן לֹא בִשְׁמוֹ נ
נְאַלֶּה נִשָּׁבַע נְלַחֵשׁ
נְשַׁקֵּר אוֹ נִבְגֹּד:
כִּי־אִם בְּכָל־צָרָה
נִקְרָאֵנוּ וְנִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ
נְהַלְלֵנוּ וְנוֹדֵנוּ:

הַמִּצְוָה הַשְּׁלִישִׁית:

זָכוֹר אֶת־יוֹם ה
הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

מָה זֶה הוּא:

מַעֲנֶה:

נִירָא וְנֶאֱהַב א
אֱלֹהִים לְמַעַן ל
לֹא נִבְזֶה אֶת־

vnd sein Wort nicht verachten / Sondern dasselbige heilig halten / gerne hören vnd lernen.

Das vierde Gebot.

Du solt deinen Vater vnd deine Mutter ehren / auff das dirs wol gehe vnd lange lebest auff Erden.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir vnser Eltern vnnd Herrn nicht verachten / noch erzürnen / Sondern sie in ehren halten /

eius verbum contemnamus: Sed vt sanctum reputemus, libenter audiamus & discamus.

QVARTVM Præceptum.

Honora patrẽ tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, ne parentes & dominos nostros cõtemnamus, neq; ad iram commoueamus: Sed honore afficiamus, morem gera-

αὐτοῦ μὴ ὀλιγωρῶμεν, ἀλλὰ ἅγιον ἔχωμεν, ἀσμένως ἀκούωμεν καὶ μανθάνωμεν.

ἘΝΤΟΛῊ Ἡ τετάρτη.

τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένῃ ἐπὶ τῆς γῆς.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν, ἵνα τοὺς γονεῖς καὶ κυρίους ἡμῶν μὴ ἀτιμάζωμεν, μήτε παροργίζωμεν: Ἀλλὰ διὰ τιμῆς ἔχωμεν, θερα-

קְרִיאָה וּדְבָרוֹ: כִּי
אִם נְקַדְּשׁוֹ וּבְנִדְבָת
נִשְׁמַע וְנִלְמָדֶנוּ:

הַמִּצְוָה הָרְבִיעִית:

כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ ו
וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן י
יִיטַב לְךָ וּלְמַעַן יא
יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ עַל־
הָאֲדָמָה:

מָה זֶה הוּא:
מַעֲנֶה:

נִירָא וְנֶאֱהַב א
אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא א
אֶת־אֲבוֹתֵינוּ וְאֶת
גְּבִירֵינוּ נְבַזֶּה וְלֹא
נַכְעִיסֵם: כִּי אִם
נְכַבְּדֵם וְנַעַבְדֵם
נַאֲזִין

ten/ jnen dienen / gehorchen / lieb vnnd werd haben.

Das Fünffte Gebot.

Du solt nicht tödten.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir vnserm Nehesten an seinem Leibe keinen schadē noch leid thun: Sondern jm helffen vnd fördern in allen Leibes nöten.

Das Sechste Gebot.

Du solt nicht Ehebrechen.

Was ist das?

Antwort.

Wir

geramus, illis seruiamus, amore eos prosequamur & magnifaciamus.

QVINTVM Præceptum.

Non occides.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, ne vitæ proximi nostri incommodemus, aut ægrè faciamas: Sed illum adiuuemus & promoueamus in omnibus vitæ necessitatibus.

SEXTVM Præceptum:

Non Mœchaberis.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debe-

θεραπεύωμεν, πειθαρχῶμεν, στέργωμεν καὶ γεραίρωμεν.

ἘΝΤΟΛῊ Ἡ πέμπτη:

Οὐ φονεύσεις.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν, ἵνα τῷ πλησίον σώματι μήτε λύμην μήτε λύπην ἐπάγωμεν: ἀλλὰ βοηθῶμεν καὶ ὠφελῶμεν ἐν πᾶσι πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίοις.

ἘΝΤΟΛΗ ἡ ἕκτη.

Οὐ μοιχεύσεις.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

ὀφεί-

בְּאֲזִין נֶאֱהַב וּנְגַר וְנַגְדִּילָה׃

הַמִּצְוָה הַחֲמִישִׁית׃

לֹא תִּרְצַח׃

מַה זֶּה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

נִירָא וְנֶאֱהַב א
אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא נ
נַשְׁחִית וְנוֹגֶה ר
רֵעֵנוּ בִגְוִיָּתוֹ׃ כִּי
אִם נַעֲזָר־לוֹ ו
וְנוֹצִילֶנּוּ בְּכָל־צָרְכֵי ה
חַיָּיו׃

הַמִּצְוָה הַשִּׁשִּׁית׃

לֹא תִּנְאָף׃

מַה זֶּה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

נירא

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir Keusch vnd züchtig leben / in worten vnd wercken / vnd ein jglicher sein Gemahl lieben vñ ehren.

Debemus Deum timere & diligere, vt castè & pudicè viuamus in verbis ac operibus, & unusquisque suam coniugem amet & honoret.

Das siebende Gebot.

Du solt nicht stelen.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir vnsers Nehesten Gelt oder Gut nicht nemen / noch mit falscher wahr oder handel an vns bringen / Sondern jm sein Gut vnd Narung helffen bessern vnd behüten.

SEPTIMVM Præceptum.

Non furtum facies.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, ne proximo suam pecuniam aut bona sua auferamus, neq; falsis mercibus aut impostura ad nos pertrahamus: Sed demus operam, vt illius opes conseruentur & eius conditio melior reddatur.

Das Octa-

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν, ἵνα ἁγνῶς καὶ σεμνῶς διάγωμεν ἔν τε τοῖς λόγοις καὶ τοῖς ἔργοις καὶ σύγγαμον αὐτοῦ ἕκαστος στέργῃ καὶ διὰ τιμῆς ἄγῃ.

ἘΝΤΟΛῊ Ἡ ἑβδόμη.

Οὐ κλέψεις.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν, ἵνα τὰ τοῦ πλησίον χρήματα ἢ τὰ κτήματα μήτε ἀφαιρῶμεν, μήτε ἀδοκίμοις ἐμπολαῖς ἢ πραγματείαις εἰς ἡμᾶς περιποιῶμεν: Ἀλλὰ πρὸς τὸ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὸν βιοτὸν αὐτοῦ αὐξάνειν καὶ διατηρεῖσθαι ὑπηρετῶμεν.

נִירָא וְנֶאֱהַב אֱלֹהִים ל
לְמַעַן נִחְיֶה תמ
תְּמִימִים וּצְנוּעִים
בִּדְבָרִים וּבְמַעֲשִׂים
וְכָל־אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ
יֶאֱהַב וְיֶהְדָּר:

הַמִּצְוָה הַשְּׁבִיעִית:

לֹא תִּגְנוֹב:

מַה זֶּה הוּא:

מַעֲנֶה:

נִירָא וְנֶאֱהַב א
אֱלֹהִים לְמַעַן ה
הַכֶּסֶף הָרֵעֵנוּ ור
וּרְכָשׁוֹ לֹא נִגְזוֹל
וְלֹא בִרְכֻלָּה אוֹ ב
בִּסְחַר חָמָס נַעֲשׁוֹק א
אֱלֵינוּ: כִּי אִם
הוֹנָיו וּנְכָסָיו נַרְבֶּה
וְשָׁמַרְנוּ:

Das Achte Gebot.

Du solt nicht falsch Zeugnis reden wider deinen Nehesten.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir vnsern Nehesten nicht felschlich beliegen / verrahten / affterreden / oder bösen leumund machen: Sondern sollen jhn entschüldigen / vnnd gutes von jm reden / vnd alles zum besten keren.

Das Neunde Gebot.

Du solt nicht begeren deines Nehesten Haus.

Was

OCTAVVM Præceptum.

Non loqueris contra proximũ tuum falsum testimonium.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, ne proximũ falsis mendacijs inuoluamus, prodamus, traducamus, aut infamia aliqua afficiamus: Sed illum excusemus, aliquid boni de eo loquamur, omnia in meliorem partem interpretantes.

NONVM Præceptum.

Non concupisces domũ proximi tui.

Quid

Ἐντολὴ ἡ ὀγδόη.

Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Τί τοῦτό ἐστι;

Ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν διὰ φόβου καὶ ἀγάπης ἔχειν, ἵνα τὸν πέλας ἡμῶν μὴ ψευδολογῶμεν, προδιδῶμεν, διασύρωμεν ἢ παραδειγματίζωμεν: ἀλλὰ αὐτὸν παραιτῶμεν, καὶ εὔφημα περὶ αὐτοῦ λαλῶμεν, καὶ ἅπαντα εἰς τὰ ἄριστα ἐκτιθῶμεν.

ἘΝΤΟΛῊ ἡ ἐννάτη.

Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον σου.

הַמִּצְוָה הַשְּׁמִינִית:

לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ ע
עֵד שָׁקֶר:

מַה זֶּה הוּא:

מַעֲנֶה:

נִירָה וְנֶאֱהַב אֱלֹהִים
לְמַעַן לֹא נָפִיחַ כְּזָבִים
בְּרֵעֵנוּ וְלֹא נִמְסַר א
אוֹתוֹ וְלֹא נַלְשִׁינוֹ ב
בַּסֵּתֶר וְלֹא נָבִישׁ א
אֶת־שְׁמוֹ: כִּי אִם
נְנַקֶּנּוּ וְטוֹבוֹת נְדַבֵּר מ
מִמֶּנּוּ וְאֶת־כָּל־
דְּבָרָיו לְטוֹבָה נִשָּׂא:

הַמִּצְוָה הַתְּשִׁיעִית:

לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ:

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vnd lieben / das wir vnserm Nehesten nicht mit liste nach seinem Erbe oder Hause stehen/vnd mit einem schein des Rechtes an vns bringen / Sondern jm dasselbige zubehalten förderlich vnd dienstlich sein.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deum timere & diligere, ne hæreditatem vel domum proximi dolo malo capiemus, & sub specie recti nostris facultatibus adiungamus: Sed detur opera sedulò, vt ista proximo diligenter custodiantur.

Das zehende Gebot.

Du solt nicht begeren deines Nehesten Weib / Knecht / Magd / Vieh / oder was sein ist.

DECIMVM Præceptum.

Nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, nō bouem, non asinū, nec omnia quæ illius sunt.

Was ist das?

Antwort.

Wir

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debe-

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν, ἵνα τὸν τοῦ πλησίον κλῆρον ἢ τὸν οἶκον μὴ ἐνεδρεύωμεν, καὶ δικαιοειδῶς ἰδιοποιῶμεν: ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτὸν διατηρεῖν αὐτὰ ἐπαρήγωμεν καὶ ὑπηρετῶμεν.

מַה זֶּה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

נִירָא וְנֶאֱהַב א
אֱלֹהִים לְמַעַן א
אֶת־נַחֲלַת רֵעֵנוּ
וּבֵיתוֹ בְּעָקְבָה נב
בְּבֶצַע וּבִרְדִיד הַצֶּדֶק ל
לֹא נַעֲשׁוֹק אֵלֵינוּ׃
כִּי אִם נַעֲזֹר־לוֹ ל
לָרֶשֶׁת כָּל־א
אֵלֶּה׃

ἘΝΤΟΛΗ Ἡ ΔΕΚΑΤΗ.

Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐδὲ τὴν παῖδα, οὐδὲ τὴν παιδίσκην, οὐδὲ τὸ κτῆνος αὐτοῦ, οὐδὲ ὅσα αὐτοῦ ἐστι.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

הַמִּצְוָה הָעֲשִׂירִית׃

לֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ
וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ ומ
וּמִקְנֵהוּ וְכֹל אֲשֶׁר ל
לוֹ׃

מַה זֶּה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

Wir ſollen Gott fůrchten vnd lieben / das wir vnſerm Neheſten nicht ſein Weib / Geſinde oder Viehe abſpannen / abdringen / oder abwendig machen: Sondern dieſelbigen anhalten das ſie bleiben vnd thun was ſie ſchůldig ſind.

Debemus Deum timere & diligere, ne à proximo vxorem, ſeruos, ancillas vel pecudes ſuas abalienemus aut abſtrahamus: ſed illos adhortari oportet, vt maneant & ſuum officium diligenter faciant.

Was ſagt nu Gott von dieſen Geboten allen?

Quid autem ſummatim dicit Deus de his Præceptis omnibus?

Antwort.

Reſponſio.

Er ſagt alſo:

Sic dicit, Exod. 20.

JCh der HERR dein Gott / bin ein eiueriger Gott / der vber die ſo mich haſſen / die Sůnde der

EGo ſum Dominus Deus tuus, fortis zelotes, viſitans iniquitatem Patrum in filios in terti-

Ὀφείλομεν τὸν θεὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν, ἵνα τὴν τοῦ πέλας ἡμῶν γυναῖκα, δούλους, ὑπηρέτας ἢ κτῆνος μὴ ἀποζυγῶμεν, ἀποσπῶμεν ἢ ἀλλοτριῶμεν: Ἀλλὰ ἐφιστώμεθα πρὸς τὸ μένειν αὐτοὺς καὶ ποιεῖν, ὥσπερ ὀφειλέται εἰσίν.

נִירָא וְנֶאֱהַב אֵל אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא מְרַעֵנוּ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְעַבְדּוֹ וְשִׁפְחָתוֹ וכ וְכָל־צֹאנוֹ נַרְחִיק אוֹ נַתִּיר אוֹ נַחְמֹס׃ כִּי אִם נַזְהִירֵם וְנָעִיר בָּם לִשְׁכֹּן וְלַעֲשׂוֹת עֲבֹדָתָם בְּכָל־מִשְׁמַעְתָּם׃

Τί οὖν λέγει θεὸς περὶ τούτων τῶν ἐντολῶν πασῶν;

מָה אוֹמֵר אֱלֹהִים מֵאֵלֶּה מִצְוֹת כ כֻּלָּן׃

Ἀπόκρισις.

מַעֲנֶה׃

Ὧδε λέγει αὐτός·

כֵּן אוֹמֵר הוּא׃

Ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεός σου, θεὸς ζηλωτὴς, ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων

אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל

der Veter heimsuchet an den Kindern bis ins dritte vnd vierde Glied. Aber denen so mich lieben / vnd meine Gebot halten / thue ich wol in tausend Glied.

tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me. Et faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me & custodiunt præcepta mea.

Was ist das?

Antwort.

Gott drewet zu straffen alle die diese Gebot vbertreten. Darumb sollen wir vns fürchten für seinem zorn / vnd nicht wider solche Gebot thun. Er verheisset aber Gnade vnd alles guts / allen die

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus minatur pœnam omnibus, qui ista præcepta transgrediuntur. Debemus itaq; expauescere & timere iram Dei, & nihil contra huiusmodi præcepta facere. Rursus promittit etiam suam gratiã & omnia bona, omnibus qui

על־בנים על־ש
שלשים ועל־ר
רבעים לשנאי׃
ועשה חסד לאלפים
לאהבי ולשומרי . מ
מצותי׃

πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μισοῦσί με· καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ τοῖς φυλάσσουσι τὰ προστάγματά μου.

מה זה הוא׃

τί τοῦτό ἐστι;

מענה׃

ἀπόκρισις.

זועם אלהים ל
לענוש כל־מרים
את־מזוות א
אלה׃ על־כן
נירא מחמתו ו
ולא נחטא ב
בחקיו׃ ומעיר
הוא לרחם ו

Ἀπειλεῖ ὁ θεὸς τιμωρῆσαι πάντας τοὺς τὰς ἐντολὰς ταύτας ὑπερβαίνοντας. Ὀφείλομεν οὖν ἀπὸ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ δεδιέναι, καὶ κατὰ τῶν ἐντολῶν μὴ ποιεῖν. Ἐπαγγέλλει δὲ χάριν καὶ ἀγαθὰ πάντα πᾶσι τοῖς

die solche Gebot halten. Darumb sollen wir jn auch lieben vnd vertrawen / vnd gerne thun nach seinen Geboten.

Der Glaube wie ein Hausvater denselbigen seinem Gesinde auffs einfeltigst fürhalten sol.

Der Erste Artickel / von der Schöpffung.

JCH gleube an Gott den Vater Allmechtigen Schöpffer Himels vnd der Erden.

Was

qui mandata eius obseruant. Meritò igitur debemus nos Deum diligere & illi confidere, & iuxta mandata eius omnem nostram vitam sedulò ac diligenter instituere.

QVO PACTO PAEDAgogi suos pueros Symbolum Apostolicum simplicissimè docere debeant.

ARTICVLVS primus de Creatione.

CRedo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

Quid

τὰς ἐντολὰς ἐκείνας διατηροῦσιν. ὀφείλομεν οὖν φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν καὶ πεποιθέναι αὐτῷ, καὶ κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐθελουσίως ποιέειν.

ולהיטיב לכל-שומרי פקודיו: על-כן נאהב אותו נ
נבטח בו ונדיבי ל
לבותינו נעשה כ
כמצותיו:

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟ ἈΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ:

האמונה המש
המשיחיים כאשר

καθάπερ αὐτὸ οἰκοδεσπότης τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ἀπλοῦσαι προστιθέναι ὀφείλει.

ילמד אותה הבעל
בית את-ביתו ל
למתי:

ΜΈΡΟΣ ΠΡΩ͂ΤΟΝ περὶ τῆς κτίσεως.

החלק הראשון על-
בריאה:

Πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς.

אני מאמין באלהים
האב שדי הבורא ה
השמים והארץ:

Was ist das?

Antwort.

Ich gleube / das mich Gott geschaffen hat sampt allen Creaturen / mir Leib vnd Seele / Augen / Ohren / vnd alle Glieder / Vernunfft vnd alle Sinne gegeben hat vnd noch erhelt: Dazu Kleider vnd Schuch / essen vnnd trincken / Haus vnnd Hoff / Weib vnd Kind / Acker / Vieh / vnd alle Güter / mit aller notdurfft des Leibes vnd Lebens reichlich vnd teglich versorget / Wider alle fehrligkeit beschirmet / vnd für allem vbel behütet vnnd bewaret: vnd

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Credo, quod Deus creauit me vnà cum omnibus creaturis: Quòd corpus & animam, oculos, aures & omnia membra, rationem & omnes sensus mihi dedit & adhuc sustentat: Ad hæc quod vestes & calceos, cibum ac potum, domum, vxorem, liberos, agros, iumenta & omnia bona, cum omnibus vitæ necessarijs copiosè & quotidiè largitur: Me contra omnia pericula protegit, & ab omnibus malis liberat & custodit: Et

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις:

Πιστεύω τὸν θεὸν
ἐμὲ σὺν πᾶσι κτίσμασι
κεκτικέναι, καὶ δεδωκέ-
ναι μοι ἔτι τὸ σῶμά τε
καὶ τὴν ψυχήν, τούς τε ὀ-
φθαλμοὺς, τὰ ὦτα καὶ πάν-
τα μέλη, τόν τε λόγον καὶ
πάσας αἰσθήσεις: καὶ ταῦ-
τα ἔτι διαφυλάττειν αὐ-
τόν: καὶ χορηγεῖν προσέ-
τι καθεκάστην πλουσίως
ἱμάτιά τε καὶ ὑποδή-
ματα, βρῶσιν καὶ πόσιν,
οἶκον καὶ χῶρον, γυ-
ναῖκα καὶ τέκνα, ἀγρόν,
κτῆνος καὶ ὑπάρ-
χοντα πάντα, ξὺν πᾶ-
σιν ἀναγκαίοις τε καὶ
διατροφῇ τοῦ σώματος
καὶ βίου καὶ περισκεπάζειν
ἐμὲ κατὰ κινδύνων πάντων
καὶ ἀπὸ δεινῶν ἁπάντων
διασώζειν καὶ διατηρεῖν:
καὶ

מָה זֶה הוּא:

מַעֲנֶה:

אֲנִי מַאֲמִין כִּי בְּרָאַנִי
אֱלֹהִים יַחַד עִם כָּל־
נִבְרָאִים וְלִי אֶת־גּוּף
וְנֶפֶשׁ עֵינַיִם וְאָזְנַיִם
וְכָל־נְתָחִים שֵׂכֶל
וְכָל־חוּשִׁים נָתַן וְעוֹד
סוֹמֵךְ: וְגַם
שְׂמָלוֹת וּנְעָלוֹת אֹכֶל
וּמִשְׁתֶּה בַּיִת וְחָצֵר
אֵשֶׁת וּבָנִים שָׂדֶה
וּמִקְנֶה וְכָל־הוֹן עִם
כָּל צֹרֶךְ לְגוּף וְחַיִּים
בְּשֶׁפַע יוֹם יוֹם לִי
חוֹנֵן: וּמִכָּל־נֶזֶק
גּוֹנֵן וּמִכָּל־רָעָה
נוֹצֵר וְשׁוֹמֵר אוֹתִי:
וכל

vnd das alles aus lauter Veterlicher Göttlicher Güte vnd Barmhertzigkeit / on alle mein verdienst vnd wirdigkeit. Des alles ich jm zu danckẽ vnd zu loben / vnd dafür zu dienen vnd gehorsam zu sein schüldig bin. Das ist gewislich war.

Der Ander Artickel von der Erlösung.

VNd an Jesum Christum seinen einigen Son vnsern HErrn / der empfangen ist von dem heiligen Geiste / geborẽ von der Jungfrawen Maria / gelit-

Et hæc omnia ex mera sua paterna & diuina bonitate & misericordia, sine vllis meis meritis aut ulla dignitate: Pro quibus omnibus illi gratias agere, pleno ore laudem tribuere, inseruire, obsequi meritò debeo. Hoc certissimè verum est.

ARTICVLVS secundus de Redemptione.

ET in IESVM CHRISTVM Filium eius vnicum Dominum nostrum, qui cõceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria virgine, Passus sub Pon-

καὶ ταῦτα πάντα ἐκ
μόνης πατρικῆς καὶ θείας
ἀγαθωσύνης καὶ ἐλεημο-
σύνης, ἄνευ ἐμῶν ὁποι-
ωνοῦν ἔργων καὶ ἀξίας.
Ἀνθ᾽ ὧν μὲν πάντων
χάριν ἔχειν αὐτῷ καὶ
ἐπαινεῖν καὶ λατρεύειν καὶ
πειθαρχεῖν ὀφειλέτης
εἰμί. καὶ ταῦτα ὅτι πι-
στότατα οὕτως ἔχει.

וכל אלה חנם
מרוב רחמיו וח
וחסדיו כאב ואל
בלי זכותי ובלי
יקרי: אשר תחתיהם
אני חוב להודות
לו ולהללהו ולע
ולעבדו ולהאזין א
אליו: נאמן מאמר
הזה:

ΜΈΡΟΣ ΤΟ δεύτερον περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως.

החלק השני על פדות:

καὶ εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν
υἱὸν αὐτοῦ μονογενῆ, κύ-
ριον ὑμῶν: συλληφθέν-
τα ἐκ πνεύματος ἁ-
γίου, τεχθέντα ἐκ Μα-
ρίας τῆς παρθένου:
παθόντα

ובישוע משיח ב
בנו יחיד אדנינו:
אשר הורה מרוח
הקדש ונלד ממ
ממרים העלמה:
וסבל

gelitten / vnter Pontio Pilato / gecreutziget / gestorben / vnd begraben / nidergefaren zur Hellen / am dritten tage aufferstandē von den Todten / auffgefahren gen Himel / sitzend zu der rechten Gottes des Allmechtigen Vaters / von dannen er komen wird / zu richten die Lebendigen vnd die Todten.

Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus, descendit ad inferna, tertia die resurrexit à mortuis, ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram DEI Patris omnipotentis, Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Was ist das?

Antwort.

JCh gleube / das JHesus CHristus war-

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Credo, quòd IESVS CHRISTVS verus

παθόντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, σταυρωθέντα, θανόντα καὶ ταφέντα: κατελθόντα εἰς ἅδου τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν. ἀνελθόντα εἰς οὐρανοὺς, καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς παντοκράτορος: ὅθεν μέλλει ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

וְסָבַל תַּחַת פּוֹנְטִיוּס פ
פִּילָטוּס נִצְלַב מ
מֵת וְנִקְבַּר וְיָרַד א
אֶל שְׁאוֹל וב
וּבְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי ק
קָם מֵאֵת ה
הַמֵּתִים: וְעָלָה
אֶל שָׁמַיִם ו
וְיוֹשֵׁב לִימִין אֵל ה
הָאָב שַׁדַּי: וּמִשָּׁם
יָבוֹא לִשְׁפֹּט א
אֶת הַחַיִּים ו
וְאֶת מֵתִים:

ἢ τοῦτό ἐστι;

מָה זֶּה הוּא:

ἀπόκρισις.

מַעֲנֶה:

Πιστεύω, τὸν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ

τὸν

אֲנִי מַאֲמִין כִּי י
יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ נ

נאם

Warhafftiger Gott vom Vater in ewigkeit geborn / vnd auch warhafftiger mensch von der Jungfrawen Maria geborn / sey mein HERR / der mich verlornen vnd verdampten Menschen erworben / gewonnen vnd erlöset hat von allen Sünden / vom Tod vnd von der gewalt des Teuffels / nicht mit Golt oder Silber / sondern mit seinem heiligen Thewren Blut/vnd mit seinem vnschüldigen leiden vnd sterben. Auff das ich sein eigen sey/ vnd in seinem Reich vnter jm lebe/vnd jm diene in ewiger Gerechtigkeit / vnschuld vnd

verus Deus à Patre ante secula genitus, idemq; verus homo natus ex Maria virgine, sit meus Dominus, qui me perditum & damnatum hominem redemit, & ab omnibus peccatis, à morte, à potestate Satanæ liberauit, non quidem auro & argento, Sed suo Sancto, ac pretioso sanguine, suaq; immerita passione & morte: Vt ego essem propriè suus, & in suo regno sub ipso viuerem, ac liberaliter seruirem, in perpetua iusticia & innocen-

τὸν ἀληθῆ θεὸν ἐκ πα-
τρὸς πρὸ πάντων αἰώ-
νων γεννηθέντα, καὶ τὸν ἀλη-
θῆ ἅμα ἄνθρωπον ἐκ
τῆς Μαρίας τῆς ἀειπαρ-
θένου ἐν τῷ αἰῶνι τεχ-
θέντα, κύριον ἐμοῦ εἶναι,
ὃς ἐμὲ ἀπολωλότα καὶ
κατεγνωσμένον ἄνθρω-
πον ἀπελύτρωσε, καὶ ἐρ-
ρύσατο ἀπὸ πασῶν ἁ-
μαρτιῶν, ἀπὸ θανάτου καὶ
ἀπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ
διαβόλου, οὐ μὲν χρυσίῳ
ἢ ἀργυρίῳ, ἀλλὰ ἁγίῳ
καὶ τιμίῳ αἵματι αὐτοῦ καὶ
ἀναιτίῳ παθήματι ἤδε
θανάτῳ αὐτοῦ: ἵνα αὐτοῦ
ἴδιος γίνωμαι ἐγὼ καὶ
ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ
ὑπ᾽ αὐτὸν διάγω, καὶ
αὐτῷ δουλεύω ἐν ἀϊ-
δίῳ δικαιοσύνῃ, ἀκα-
κίᾳ καὶ εὐδαιμονίᾳ,
ὥσπε

נֶאֱמָן אֵל מֵאָב
מֵעוֹלָם נוֹלָד וְגַם
נֶאֱמָן אֱנוֹשׁ מֵעַל
מֵעַלְמָה מִרְיָם
נוֹלָד אֲדֹנִי הוּא
אֲשֶׁר אוֹתִי בֵּן א
אֲבַדּוֹן וְעֹנֶשׁ פר
פְּרָה וּמִכָּל
חַטָּאוֹת מִמָּוֶת
וּמִיַּד הַשֵּׁד הִצִּילָנִי
אֵין בְּזָהָב אוֹ ב
בְּכֶסֶף כִּי אִם ב
בְּקָדוֹשׁ וְיָקָר ד
דָּמוֹ וּבְנָקִי יִסּוּרוֹ וּמ
וּמוֹתוֹ לִהְיוֹתִי סג
סְגֻלָּתוֹ וְלִחְיוֹתִי בְּמ
בְּמַלְכוּתוֹ תַּחְתָּיו ו
וּלְעָבְדֵהוּ בִּצְדָקָה
וּבְנִקָּיוֹן וּבִתְשׁוּעָה
לְעוֹלָם כָּמוֹהוּ ק

C קם

vnd seligkeit / gleich wie er ist aufferstanden vom Todte / Lebet vnd regieret in ewigkeit/das ist gewislich war.

centia, perinde ac ipse à morte surrexit, viuit & regnat in æternum, Hoc certissimè verum est.

Der Dritte Artickel von der Heiligung.

ARTICVLVS Tertius de sanctificatione.

JCh gleube an den Heiligen Geist/eine heilige Christliche Kirche / die Gemeine der Heiligen / Vergebung der Sünden/Aufferstehung des Fleisches / vnd ein ewiges Leben / Amen.

CRedo in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam Catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, & vitam æternam: Amen.

Was ist das?

Quid hoc sibi vult?

ὥσπερ ὁ αὐτὸς ἐκ θανάτου ἀνέστη, ζῇ ὁ βασιλεύει εἰς αἰῶνας. καὶ ταῦτα ὅτι πιστεύεται οὕτως ἔχει.

ΜΕΡΟΣ ΤΟ τρίτον.

περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ.

Πιστεύω εἰς πνεῦμα ἅγιον, ἁγίαν ἐκκλησίαν καθολικήν, ἁγίων κοινωνίαν: ἄφεσιν ἁμαρτιῶν: σαρκὸς ἀνάστασιν: καὶ ζωὴν αἰώνιον; Ἀμήν.

τί τοῦτό ἐστι;

קָם מִמָּוֶת חַי ו
וּמוֹלֵךְ לְעוֹלָם:
נֶאֱמָן מַאֲמָר הַזֶּה:

הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי עַל־הַקֹּדֶשׁ:

אֲנִי מַאֲמִין בְּרוּחַ הק
הַקֹּדֶשׁ: אֶת־קָדוֹשׁ
קְהַל הַכֹּלוֹ הַחֲבֶרֶת
הַקְּדוֹשִׁים: אֶת־
סְלִיחַת חֲטָאִים:
אֶת־תְּקוּמַת ה
הַבָּשָׂר: וְאֶת־
חַיֵּי עוֹלָמִים א
אָמֵן:

מַה זֶה הוּא:

Antwort.

Ich gleube / das ich nicht aus eigener Vernunfft noch krafft an JHesum CHristum meinen HErrn gleuben oder zu jhm komen kan: Sondern der Heilige Geist hat mich durchs Euangelion berussen / mit seinen Gaben erleuchtet / im rechten Glauben geheiliget vnd erhalten: Gleich wie er die gantze Christenheit auff Erden berůfft / samlet / erleuchtet / heiliget / vnd bey Jesu Christo erhelt / im rechten einigen Glauben: In welcher Christenheit er mir vnnd allen gleubigen teglich alle Sůnde reichlich vergibet / vnnd

am

Responsio.

Credo me proprijs rationis meæ viribus IESV CHRISTO Domino meo fidere aut ad eum accedere nullo modo posse: Sed Spiritus sanctus per Euangelium me vocauit, suis donis illuminauit, recta fide sanctificauit & conseruauit: Quemadmodum solet totam Ecclesiam in terra vocare, congregare, illuminare, sanctificare, & in IESV Christo per rectam vnicam fidem conseruare: In qua Ecclesia mihi & omnibus Christianis omnia peccata quotidie benignè remittit

&

ἀπόκρισις.

Πιστεύω, ἐμὲ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λόγου ἢ δυνάμεως εἰς τὸν κύριον ἐμοῦ πιστεύειν ἢ πρὸς αὐτὸν παραγίνεσθαι οὐχ οἷόν τε εἶναι: ἀλλὰ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐμὲ διὰ τοῦ εὐαγγελίου καλέσαι ταῖς αὐτοῦ δωρεαῖς φωτίσαι, ἐν ἰθείᾳ πίστει ἁγιάσαι καὶ διασῶσαι: καθάπερ ὅλην τὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ οἰκουμένῃ καλεῖ, συναθροίζει, φωτίζει, ἁγιάζει, καὶ τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ συνέχει ἐν μιᾷ ἰθείᾳ πίστει: Ἐν ᾗτινι ἐκκλησίᾳ ἐμοί τε καὶ πᾶσι πιστεύουσι καθεκάστην πάσας ἁμαρτίας ἀφθόνως ἀφίησι,

καὶ

מַעֲנֶה:

אֲנִי מַאֲמִין כִּי־לא
ביר השכל אשר לי
או בכחי אוכל לה
להאמין בישוע מ
משיח אדני או ל
לבוא אליו: כי אם
הרוח הקדש בבש
בבשורת קראני וב
ובמתנותיו האירני ו
ובישרה אמונה ה
הקדישני ושמרני כ
כאשר את־כל־
מקהל קדושים ע
על־פני־כל־הארץ
קורא הוא מאסף
מאיר מקדיש וב
ובישרה ויחידה א
אמונה לישוע מ
משיח שומר:
אשר מקהל בו ל
לכל־חטאתי ול

am Jüngsten tage mich vnd alle Todten aufferwecken wird / vnd mir sampt allen Gleubigen in Christo ein ewiges Leben geben wird/das ist gewislich war.

& nos omnes in extremo die à morte resuscitabit, mihi & omnibus in Christum credentibus vitam æternam daturus. Hoc certissimè verum est.

Das Vater Vnser / wie ein Hausvater dasselbige seinem Gesinde auffs einfeltigst fürhalten sol.

QVO PACTO PAEDAgogi suos pueros orationem Dominicam simplicissimè docere debeant.

Vater Vnser / der du bist im Himel.

Pater noster qui es in cœlis.

Was ist das?

Antwort.

Gott wil damit vns locken / das wir gleuben sollen / er sey vnser

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus amanter nos hac præfaciuncula inuitat, vt verè creda-

καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ἐμὲ καὶ πάντας τεθνεῶτας ἀπὸ θανάτου ἐγερεῖ, καὶ ἐμοὶ σὺν πᾶσιν εἰς ΧΡΙΣΤῸΝ πιστεύουσι ζωὴν αἰώνιον δώσει. καὶ ταῦτα ὅτι πιστότατα οὕτως ἔχει.

ΕΥ̓ΧῊ ΚΥριακή.

καθάπερ αὐτὸ οἰκοδεσπότης τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ἁπλούστατα προτιθέναι ὀφείλει.

Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Ὁ θεὸς ἐπάγων ἡμᾶς τοῖςεσιν ἐθέλει ἵνα πιστεύωμεν, αὐτὸν γνήσιον ἡμῶν πατέρα, καὶ ἡμᾶς γνησίους αὐτοῦ

וְלַעֲוֹנוֹת כָּל־מא
מַאֲמִינִים יוֹם יוֹם
בְּעֹשֶׁר סוֹלֵחַ הוּא ו
וּבְאַחֲרִית הָעֹלָם א
אוֹתִי וְאֶת־כָּל
מֵתִים יָקִים וְלִי יַחַד ע
עִם כָּל מַאֲמִינִים
בְּמָשִׁיחַ אֶרֶץ־חַיֵּי ע
עֹלָמִים יִתֵּן׃ נֶאֱמָן
מַאֲמָר הַזֶּה׃

תְּפִלַּת
הַמָּשִׁיחַ׃

כַּאֲשֶׁר יְלַמֵּד אֹתָהּ
הַבַּעַל בַּיִת אֶת־
בֵּיתוֹ לְפֶתִי׃
אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם׃
מָה זֶּה הוּא׃
מַעֲנֶה׃
רוֹצֶה אֱלֹהִים בַּזֶּה ל
לְפַתּוֹת אוֹתָנוּ ל
לְהַאֲמִינֵנוּ כִּי הוּא
אָמְנָם אָבִינוּ ו

vnser rechter Vater / vnnd wir seine rechte Kinder / auff das wir getrost / vnd mit aller zuuersicht jn bitten sollen / wie die lieben Kinder jhren lieben Vater.

credamus, eum nostrum verũ Patrem, nosq; eius veros filios esse, vt eum confidentius pleni fiducia oremus, quemadmodum videmus liberos certa fiducia aliquid à parentibus suis rogare.

Die Erste Bitte.

PRIMA PETITIO.

Geheiliget werde dein Name.

Sanctificetur nomen tuum.

Was ist das?

Antwort.

Gottes Name ist zwar an jm selbst Heilig: Aber wir bitten in diesem Gebet / das er bey vns auch Heilig werde.

Wie geschicht das?

Antwort.

Wo

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Nomen Dei per se quidem sanctum est: Verùm nos oramus hac petitione, vt apud nos quoque Sanctificetur.

Qua ratione fit istud?

Responsio.

Cùm

παῖδας εἶναι· ἵνα μετὰ θάρσους καὶ πληροφορίας αὐτὸν ἐπικαλῶμεν, ὡς οἱ ἀγαπητοὶ παῖδες τὸν ἀγαπητὸν αὐτῶν πατέρα.

ΑἼΤΗΣΙΣ Ἡ πρώτη:

ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα ἐφ᾽ ἑαυτῷ μὲν ἅγιον ὑπάρχει, ἀλλὰ ἡμεῖς εὐχόμεθα ἐν ταύτῃ τῇ προσευχῇ, ὥστε καὶ παρὰ ἡμῖν ἁγιασθῆναι.

πῶς τοῦτο γίνεται;

ἀπόκρισις.

ואנחנו אמנם בניו:
למען לבטח ובא
ובאמונה נתפלל א
אליו כאשר הידידים
חבבים אל ידיד
אביהם:

המשאלה הרא
הראשונה:

יקדש שמך:

מה זה הוא:
מענה:
השם אלהים ה
הוא אולם הוה
קדוש אבל מת
מתפללים אנחנו ב
בתפלה הזאת ל
להקדש גם א
אצלנו:

איך הזה נעשה:
מענה:

Wo das Wort Gottes lauter vnnd rein geleret wird / vnd wir auch heilig / als die kinder Gottes darnach leben. Des hilff vns lieber Vater im Himel. Wer aber anders Leret vnd Lebet / denn das wort Gottes leret / der entheiliget vnter vns den Namen Gottes. Da behüt vns für Himlischer Vater.

Cùm verbum Dei purè & sincerè docetur, & nos secundum illud, vt filios Dei decet, piè viuimus. In quo adiuua nos mi Pater, qui es in cœlis. Qui verò aliter docet vel viuit, quàm verbum Dei docet, ille nomen Dei inter nos prophanat. Ne autem hoc accidat tu prouide mi pater cœlestis.

Die Ander Bitte.

Dein Reich kome.

Was ist das?

Antwort.

GOttes Reich kömet wol on vnser Gebet von jm selbs: Aber

SECVNDA PETITIO.

Adueniat regnum tuum.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Regnum Dei venit etiam per se sine nostra oratione: Sed

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0048-5

εἰ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἀκιβδήλως καὶ εἰλικρινῶς διδάσκεται καὶ ἡμεῖς ἁγίως ὡς τοῦ θεοῦ παῖδες κατὰ τὸν αὐτὸν διάγωμεν: Ἐν ᾧ ἡμῖν ὦ ἐν οὐρανοῖς ὢν πάτερ βοήθει. Ὅστις δὲ ἄλλος διδάσκει καὶ διάγει, ἢ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ διδάσκει, οὗτος ἐν ἡμῖν τοῦ θεοῦ τοὔνομα ἀνιεροῖ, ἀφ᾽ ὧν διάσωζε ἡμᾶς οὐράνιε πάτερ.

אם דבר אלהים זך
וצרוף ילמד ואנחנו ק
קדושים כבני אלהים
נחיה עליו: אשר בו
עזרנו האב שבשמים:
אך כל המלמד וחי א
אחרת משמלמד דבר
יהוה ההוא מחלל ב
בינותינו השם יהוה:
מאשר שמרנו האב ש
שבשמים:

ΑἸΤΗΣΙΣ Ἡ δευτέρα.

ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.

המשאלה השנית:

תבוא מלכותך:

τί τοῦτό ἐστι;

מה זה הוא:

ἀπόκρισις:

מענה:

Ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ καὶ ἀφ᾽ ἑαυτῆς χωρὶς ἡμετέρας αἰτήσεως ἔρχεται: ἀλλὰ ἡμεῖς αἰτοῦμεν

המלכות אלהים
היא באה נדבה ב
בלי תפלתנו: אבל
אנחנו

Aber wir bitten in diesem Gebet / das es auch zu vns kome.

Wie geschicht das?

Antwort.

Wenn der Himlische Vater vns seinen heiligen Geist gibet / das wir seinem heiligen Wort durch seine gnade gleuben / vnd Göttlich leben / hie zeitlich vnd dort ewiglich.

Die dritte Bitte.

Dein wille geschehe / wie im Himel / also auch auff Erden.

Was ist das?

Antwort.

GOttes guter gnediger wille geschicht

Sed petimus hac precatione, vt ad nos quoq; perueniat.

Qua ratione fit istud?

Responsio.

Cùm pater cœlestis dat nobis suum sanctum Spiritum, vt suo sancto verbo per suam gratiam credamus, ac piè hîc temporalem, illic æternam vitam agamus.

TERTIA PETITIO.

Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, & in terra.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Bona ac misericors DEI voluntas fit

אֲנַחְנוּ מִתְפַּלְלִים ב
בַּתְּחִנָּה הַזּאֹת ל
לָבוֹאָה גַּם אֵלֵינוּ׃

אֵיךְ נַעֲשָׂה ה
הַזֶּה׃

מַעֲנֶה׃

אִם הָאָב שֶׁבַּשָּׁמַיִם י
יִתֵּן לָנוּ אֶת־רוּחוֹ ה
הַקֹּדֶשׁ לְהַאֲמִינֵנוּ ל
לִדְבָרוֹ מֵחַסְדּוֹ ול
וְלָלֶכֶת בְּקֹדֶשׁ פ
פֹּה בְּחֶלֶד וְשָׁם ל
לְעוֹלָם׃

הַמִּשְׁאָלָה הַשׁל
הַשְּׁלִישִׁית׃

יֵעָשֶׂה רְצוֹנְךָ כב
כְּבַשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃

מַה זֶה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

הַטּוֹב וְחָסִיד רָצוֹן א
אֱלֹהִים יֵעָשֶׂה גַּם
בלי

αἰτοῦμεν ἐν ταύτῃ τῇ προσευχῇ ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔρχεται αὐτή.

πῶς τοῦτο γίνεται;

ἀπόκρισις.

Ὅτε ὁ οὐράνιος πατὴρ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἡμῖν δίδωσι, ὥς διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ τῷ λόγῳ αὐτοῦ πιστεύωμεν, καὶ εὐσεβέως διάγωμεν, ἐνθάδε μὲν κατὰ χρόνον, ἐκεῖ δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας.

ΑἼΤΗΣΙΣ Ἡ τρίτη.

γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα τὸ χρηστὸν καὶ πολυέλε-
ον

schicht wol on vnser Gebet: Aber wir bitten in diesem Gebet / das er auch bey vns geschehe.

Wie geschicht das?

Antwort.

Wenn Gott allen bösen Rath vnd willen bricht / vnnd hindert so vns den Namen Gottes nicht Heiligen vnnd sein Reich nicht komen lassen wollen / als da ist des Teuffels der Welt vnnd vnsers Fleisches wille: Sondern stercket vnd behelt vns feste in seinem Wort vñ Glauben / bis an vnser ende. Das ist sein gnediger guter wille.

fit quoq; sine nostra oratione: Sed rogamus hac petitione, vt etiam fiat apud nos in cordibus nostris.

Qua ratione fit istud?

Responsio.

Cùm Deus frangit ac impedit omne malum consilium & voluntatem, quæ nobis nomen Dei non sanctificent, regnumq́; eius ad nos peruenire non sinant: vt est diabolus, mundi & carnis nostræ voluntas: Deinde cùm confortat & conseruat nos firmiter in suo verbo & fide vsq; ad finem vitæ nostræ. Hæc est sua misericors & bona voluntas.

ον ἐπιτελεῖται καὶ ἄνευ τῶν αἰτήσεων ἡμῶν. ἀλλὰ εὐχόμεθα ἐν ταύτῃ τῇ προσευχῇ; ὥστε καὶ αὐτὸ ἐν ἡμῖν γινέσθαι.

πῶς τοῦτο γίνεται;

ἀπόκρισις.

ὅτι ὁ θεὸς διακόπτει καὶ κωλύει πᾶσαν τὴν πονηρὰν βουλὴν καὶ θέλησιν, αἵτινες ἡμῖν μήτε τοῦ θεοῦ τοὔνομα ἁγιάζεσθαι μήτε τὴν αὐτοῦ βασιλείαν πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν οὐκ ἐάουσι, οἷον τὸ διαβόλου καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς σαρκὸς ἡμετέρας βούλημά ἐστι: ἀλλὰ στερεοῖ καὶ συνέχει ἡμᾶς ἐχυρῶς ἐν τῷ αὐτοῦ λόγῳ καὶ πίστει εἰς τὸ τέλος ἡμῶν, τοῦτό ἐστι τὸ εὔσπλαγχνον καὶ ἀγαθὸν θέλημα αὐτοῦ.

בְּלִי תְפִלָּתֵנוּ : אֲבָל
אֲנַחְנוּ מִתְפַּלְלִים ב
בְּזֹאת תְּחִנָּה לְמַעַן גַּם
אֵלֵנוּ יֵעָשֶׂה :

אֵיךְ נֶעֱשֶׂה הַזֶּה :

מַעֲנֶה :

אִם אֱלֹהִים אֶת־כָּל־
רָעָה עֵצָה וְרָצוֹן יְנַתֵּץ
וְעָצַר אֲשֶׁר לֹא מ
מְנִיחוֹת הֵן לָנוּ ל
לְהִקָּדֵשׁ הַשֵּׁם יְהוָה
וְלָבוֹא מַלְכוּתוֹ א
אֵלֵינוּ: כְּמוֹ רְצוֹן הַשֵּׂר
וְהַתֵּבֵל וְהַבְּשָׂרֵנוּ א
אֲבָל מְחַזְּקֵנוּ וש
וְשׁוֹמְרֵנוּ מוּצָקִים ב
בִּדְבָרוֹ וּבֶאֱמוּנָה עַד ה
הַמּוֹתֵנוּ : הַזֶּה הוּא
טוֹב וְחָסִיד רְצוֹנוֹ :

Die Vierde Bitte.

Vnser teglich Brod gib vns heute.

Was ist das?

Antwort.

Gott gibt teglich Brod / auch wol on vnser bitte / allen bösen Menschen: Aber wir bitten in diesem Gebet / das Er vns erkennen lasse / vnd mit dancksagung empfahen vnser teglich Brod.

Was heist denn teglich Brod?

Antwort.

Alles was zur Leibes Narung vnd not-

QVARTA PETITIO.

Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus dat quidem omnibus panem quotidianum, quamvis non petamus, etiam malis hominibus: Sed nos precamur hac petitione, vt cognoscamus, hoc, atq; ita panem nostrum quotidianum cum gratiarum actione accipiamus.

Quid autem significat panis quotidianus?

Responsio.

Significat omne, quod ad vitæ nostræ

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0054-8

ΑΙ'ΤΗΣΙΣ Η' τετάρτη.

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

Παρέχει ὁ θεὸς τὸν μὲν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον καὶ ἄνευ αἰτήσεως ἡμετέρας πονηροῖς πᾶσιν ἀνθρώποις: ἀλλὰ δεόμεθα ἐν αἰτήσει ταύτῃ, ἵνα διδῷ ἡμῖν, ὅπως γινώσκωμεν τοῦτο, καὶ μετὰ εὐχαριστίας παραλαμβάνωμεν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον.

τί δέ ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐπιούσιος;

ἀπόκρισις.

Πάντα δή, ὅσων μὲν χρείαν ἔχομεν

πρὸς

הַמִּשְׁאָלָה הרב
הָרְבִיעִית׃

אֶת־לַחְמֵנוּ תמ
תְּמִידִי תֵּן לָנוּ ה
הַיּוֹם׃

מַה זֶה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

נוֹתֵן הָאֵל אֶת־ל
לֶחֶם תְּמִידִי גַּם ב
בְּלִי תְחִנָּתֵנוּ לכ
לְכָל־רָעִים א
אֲנָשִׁים׃ אֲבָל
אֲנַחְנוּ מִתְחַנְּנִים ב
בַּזֹּאת תְּפִלָּה לְמַעַן
יָדוֹעַ נֵדַע הַזֶּה וב
וּבְתוֹדָה נִקַּח אֶת־ל
לַחְמֵנוּ תְמִידִי׃

מַה הוּא לֶחֶם
תְּמִידִי׃

מַעֲנֶה׃

הַכֹּל אֲשֶׁר צָרִיךְ ל
לְמִסְעַד הַגּוּף׃ כְּמוֹ

אכל D

nodturfft gehöret/ als Essen / Trincken / Kleider / Schuch / Haus/ Hoff/ Acker/ Viehe / Gelt/ Gut / frome Gemahle/ frome Kinder/ from Gesinde / frome vnnd trewe Oberherrn/ gut Regiment/ gut Wetter/ Friede / Gesundheit/ Zucht/ Ehre/ gute Freunde / getrewe Nachbarn / vnd desgleichen.

Die Fünffte Bitte.

Vnd verlasse vns vnsere schulde / Als wir verlassen vnsern schüldigern.

Was

strae necessitatem ac sustentationem pertinet, veluti cibum, potum, vestes, calceos, domũ, aream, agros, pecudes, pecuniam, diuitias, probam coniugem, probos liberos, probos seruos, probum ac fidum magistratum, bonum Reipublicae statum, cõmodam aëris temperiem, pacem, sanitatem, modestiam, honorem, bonos amicos, fidos vicinos, & id genus alia.

QVINTA PETITIO.

Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

Quid

πρὸς τὴν τοῦ σώματος διατροφὴν καὶ τἄλλα ἀναγκαῖα: οἷον βρῶμα, πόμα, ἐσθὴς, ὑπόδημα, οἶκος, χῶρος, ἀγρὸς, κτῆνος, χρήματα, ὑπάρχοντα, σύγγαμος εὐδόκιμος, εὐδόκιμοι παῖδες, εὐδόκιμοι καὶ πιστοὶ κυβερνῆται, ἀγαθὴ πολιτεία, τοῦ ἀέρος εὐκρασία, εἰρήνη, ὑγεία ἀρετὴ, τιμὴ, φίλοι ἀγαθοὶ, πιστοὶ γείτονες, καὶ τὰ τοιαῦτα.

אֹכֶל וּמִשְׁתֶּה בְּגָדִים
וּנְעָלוֹת בַּיִת וְחָצֵר ש
שָׂדֶה וּמִקְנֶה כֶּסֶף וָהוֹן
טוֹבָה אֵשֶׁת טוֹבִים
בָּנִים טוֹבִים עֲבָדִים
טוֹבִים וְנֶאֱמָנִים
פְּקִידִים טוֹב מַעֲמַד
הַמֶּמְשָׁלָה טוֹב מֶזֶג
הַשָּׁמַיִם שָׁלוֹם וּמַרְפֵּא
מוּסַר וְכָבוֹד טוֹבִים
רֵעִים נֶאֱמָנִים שְׁכֵנִים
וְדוֹמֵיהֶם:

ΑἼΤΗΣΙΣ Ἡ πέμπτη.

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

הַמִּשְׁאָלָה החמ
הַחֲמִישִׁית:

וּסְלַח לָנוּ אֶת ח
חוֹבוֹתֵינוּ כַּאֲשֶׁר א
אֲנַחְנוּ סוֹלְחִים ל
לְבַעֲלֵי חוֹבוֹתֵינוּ:

Was ist das?

Antwort.

Wir bitten in diesem Gebet / das der Vater im Himel nicht ansehen wolt unsere Sünde / vnd vmb derselbigen willen vns solche bitte nicht versagen: (Deñ wir sind der keines werd das wir bitten / habens auch nicht verdienet) sondern er wolts vns alles aus gnaden geben. Denn wir teglich viel sündigen / vnd wol eitel straff verdienen / so wollen wir zwarten widerumb auch hertzlich vergeben / vnnd gerne wolthun denen die sich an vns versündigen.

Die

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Petimus hac prece, ne Pater cœlestis velit spectare peccata nostra, atq; ita istorũ remissionem nobis denegare: (quandoquidem nullis rebus, quas petimus digni sumus nec quicquam mereri possumus) sed vt velit nobis sua gratia largiri omnia. Quia quotidie multifariè peccamus, & nihil nisi pœnam meremur. Tunc nos quidem vicissim ex corde condonabimus ijs, à quibus in nos peccatum est, illisque libenter benefaciemus.

Sexta

מַה זֶּה הוּא:

מַעֲנֶה:

מִתְפַּלְלִים אֲנַחְנוּ ב
בַּתְּחִנָּה הַזֹּאת ל
לְמַעַן הָאָב שֶׁבַּשָּׁמַיִם
לֹא יַבִּיט עֲוֺנוֹתֵינוּ
וְלֹא בַעֲבוּרֵיהֶן יִמְאַס
תְּפִלָּה הַזֹּאת: כִּי לֹא
רְאוּיֵי אֲנַחְנוּ לָקַחַת
מְאוּמָה מִכֹּל אֲשֶׁר
שָׁאַלְנוּ וְלֹא זָכִינוּ:
כִּי אִם לְמַעַן יִרְצֶה
לָתֵת לָנוּ הַכֹּל חִנָּם
כְּחַסְדּוֹ: כִּי יוֹם יוֹם
רַבִּים פְּעָמִים אֲנַחְנוּ ח
חֹטְאִים וְלֹא מְאוּמָה מ
מִלְּבַד הַמּוּסָר ז
זוֹבִים: וַאֲנַחְנוּ גַּם
כָּכָה מִנַּפְשׁוֹתֵינוּ נ
נִסְלַח וְנֵיטִיב ל
לְכָל חֹטְאִים
לָנוּ:

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

αἰτοῦμεν ἐν ταύτῃ τῇ προσευχῇ, ἵνα ὁ πατὴρ ὁ ἐν οὐρανοῖς πρὸς τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας οὐ μὴ ἀποβλέπῃ, μήτε δι' ἐκείνας αἰτήματα τοιάδε ἀπαρνῆται (οὐδενὸς γὰρ ἐκείνων, ὧν παρὰ τοῦ ΘΕΟΥ͂ εὐχόμεθα, ἄξιοι γινόμεθα) ἀλλὰ ἵνα δωρεὰν ἡμῖν χαρίζεσθαι πάντα ἀξιόῃ. καθεκάστην γὰρ πολλὰ ἐξαμαρτάνομεν καὶ οὐδενὸς πλέον τῶν τιμωρειῶν ἀξιούμεθα. Τότε δὴ καὶ ἡμεῖς ἀνάπαλιν συγγνώσομεν καὶ εὖ ποιήσομεν τοῖς πρὸς ἡμᾶς ἐξημαρτηκότας.

Die Sechste Bitte.

Vnd füre vns nicht in versuchung.

Was ist das?

Antwort.

Gott versucht zwar niemand: Aber wir bitten in diesem Gebet/das vns Gott wolt behüten vnd erhalten/auff das vns der Teuffel / die Welt vnnd vnser Fleisch nicht betriege vnd verfüre in misglauben / verzweifelung vnd andere grosse schande vnd laster: Vnd ob wir damit angefochten würden/ das wir doch endlich gewinnen / vnd den Sieg behalten.

Die

SEXTA PETITIO.

Et ne nos inducas in tentationem.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus quidem neminem tentat: Sed tamen petimus hac petitione, vt ipse nos custodiat & conseruet, ne Satanas, mundus & caro nostra nobis imponant, & nos à recta fide ad superstitionem, desperationem atq; alia grauia scelera & flagitia seducant: Et vt maximè eiusmodi tentationibus solicitemur, ne succumbamus, sed vt tandem vincamus ac triumphemus.

SE-

ΑΙΤΗΣΙΣ Η ἕκτη.

καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις:

Ὁ μὲν θεὸς μηδένα πειράζει: ἀλλὰ εὐχόμεθα ἐν ταύτῃ τῇ προσευχῇ, ἵνα διαφυλάττῃ καὶ σώζῃ θεὸς ἡμᾶς, μήπως ὁ σατανᾶς, ὁ κόσμος καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἡμετέρα ἐξαπατᾷ ἡμᾶς, μήτε εἰς ἀπιστίαν, ἀπόγνωσιν καὶ ἄλλα δεινὰ ἐγκλήματα καὶ μιάσματα ἐπάγῃ: καὶ ἐὰν δὴ πειρώμεθα τούτοις, ἵνα ὅμως τὸ τέλος ἀριστεύωμεν καὶ ἐπικρατῶμεν.

הַמִּשְׁאָלָה הַשִּׁשִּׁית:

וְאַל תְּבִיאֵנוּ ל
לְנִסָּיוֹן:

מַה זֶּה הוּא:

מַעֲנֶה:

לֹא מְנַסֶּה אֱלֹהִים
אֶת־כָּל־אָדָם: אֲבָל
אֲנַחְנוּ מִתְחַנְּנִים ב
בַּתְּפִלָּה הַזֹּאת לְמַעַן א
אֱלֹהִים יִצּוֹר וְיִשְׁמוֹר
אֹתָנוּ פֶּן הַשֵּׂד וְהַתֵּבֵל
וּבְשָׂרֵנוּ יְרַמֵּנוּ ויש
וְיַשִּׁיאֵנוּ מֵאֱמוּנָה ו
וּמִבְטָח אֶל־מֶרֶד
וַאֲחֵרִים גְּדוֹלִים
פְּשָׁעִים: וְאַף אִם־
נְנֻסֶּה בָהֶם רַק ל
לְמַעַן אֲנַחְנוּ אַחֲרִית נ
נִגְבַּר וְנֶחֱזַק מֵהֶם:

Die Siebende Bitte.

Sondern erlöse vns von dem vbel.

Was ist das?

Antwort.

Wir bitten in diesem Gebet / als in der Summa / das vns der Vater im Himel von allerley vbel Leibes vnd Seele / Guts vnd Ehre erlöse: vnd zu letzt wenn vnser Stündlein komet / ein seliges Ende beschere / vnd mit Gnaden von diesem Jammerthal zu sich neme in den Himel.

Amen.

SEPTIMA PETITIO.

Sed libera nos à malo.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Oramus hac prece tanquam summatim, vt pater noster, qui in cœlo est, liberet nos ab omnibus malis ac periculis corporis & animæ, bonorum & honorum: Et vt tandem, cùm hora mortis venerit, felicem vitæ exitum largiatur, nosq; pro sua gratuita bonitate ex hac miseriarum valle ad se in cœlum recipiat.

Amen.

ΑἼΤΗΣΙΣ Η'
ἑβδόμη.

ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀπόκρισις.

εὐχόμεθα ἐν τῇδε δεήσει, ὡς ἐν κεφαλαίῳ, ἵνα ὁ ἐν οὐρανοῖς πατὴρ ἀπὸ πάντων τῶν δεινῶν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, κτημάτων τε καὶ τιμῶν ἀπολύσῃ ἡμᾶς: καὶ τὸ τελευταῖον, παρούσης τῆς ἡμετέρας ὥρας μακάριον τελευτὴν χαρίζηται, καὶ τῇ χάριτος ἐκ ταύτης τῆς τῶν κακῶν πάντων χαράδρας πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν παραλάβῃ.

ἈΜΗ'Ν.

הַמִּשְׁאָלָה השב
הַשְּׁבִיעִית׃

אֶלָּא הַצִּילֵנוּ מ
מֵרָע׃

מַה זֶה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

מִתְפַּלְלִים אֲנַחְנוּ ב
בַּתְּחִנָּה הַזֹּאת כִּבְסָךְ ל
לְמַעַן הָאָב שֶׁבַּשָּׁמַיִם
יַצִּילֵנוּ מִכָּל־נֵזֶק
הַגּוּף וְנֶפֶשׁ הַנְּכָסִים
וְכָבוֹד׃ וְאַחֲרִית
כְּבוֹא שְׁעָתֵנוּ אֶת־
אַשְׁרֵי סוֹף חַיִּים
יִתֵּן לָנוּ וּבְחַסְדּוֹ
מִגֵּיא רְמָעוֹרֶת וצ
וְצָרוֹת אֵלָיו א
לַשָּׁמַיִם יִקָּחֵנוּ׃

אָמֵן׃

Was ist das?

Antwort.

Das ich sol gewisse sein / solche bitte sind dem Vater im Himel angeneme vnd erhöret. Denn er selbs hat vns geboten also zu beten/vnd verheissen/das er vns wil erhören. Amen/ Amen/ das heist Ja / Ja / es sol also geschehen.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Vt ego sim certus, eiusmodi petitiones à patre nostro cœlesti esse acceptas atq; exauditas. Quia ipse nobis mandauit, vt ad istum modum oremus, promisitq; se nos exauditurum esse. Amen, Amen, id quod significat certè, certè, hæc debent ita euenire.

Das Sacrament der heiligen Tauffe/ wie dasselbige ein Hausvater seinem Gesinde auffs einfeltigst fürhalten sol.

QVO PACTO PAEDAGOGI suos pueros Sacramentum Baptismi simplicissimè docere debeant.

Zum Ersten.

Was ist die Tauffe?

Ant-

PRIMVM.

Quid est Baptismus?

Respon-

τί τοῦτό ἐστι;

Ἀπόκρισις.

Ἵνα ἀσφαλὴς ἂν
εἴην, ταύτας τὰς αἰτή-
σεις τῷ ἐν οὐρανοῖς πα-
τρὶ προσδέκτους γίνε-
σθαι καὶ εἰσηκοῦσθαι. αὐ-
τὸς γὰρ οὕτως προσεύχε-
σθαι ἡμᾶς προσέταξεν,
καὶ ὑπέσχη ἡμῶν εἰσα-
κούσειν. ἀμὴν, ἀμὴν,
τουτέστι, ναὶ, ναὶ, ταῦτα
οὕτω γίνεσθαι ὀφείλει.

מָה זֶה הוּא׃

מַעֲנֶה׃

לְמַעַן אַאֲמִין כִּי ר
רָצָה הָאָב שֶׁבַּשָּׁמַיִם
אֶת־תְּפִלּוֹת הָאֵלֶּה
וַיִּשְׁמַע אֹתָן׃ כִּי
הַהוּא צוּרת צִוָּה
אֹתָנוּ לְהִתְפַּלֵּל כ
כָּזֹאת וְהִבְטִיחַ לִשְׁמוֹעַ
אֹתָנוּ׃ אָמֵן
אָמֵן זֶה הוּא
אָכֵן אָכֵן הַזֶּה כֵּן
יֵעָשֶׂה׃

ΤΟ ΤΟΥ ΒΑΠΤΊΣΜΑΤΟΣ

τοῦ ἁγίου μυστήριον.

καθάπερ αὐτὸ οἰκοδε-
σπότης τοῖς οἰκείοις αὐ-
τοῦ ἁπλούστατα προτι-
θέναι ὀφείλει.

ΠΡΩ͂ΤΟΝ.

τί ἐστι τὸ βάπτισμα;

ἀπό

הַבְּרִית

הַטְּבִילָה הַקְּדוֹשָׁה כ
כַּאֲשֶׁר יְלַמֵּד אוֹתָהּ ה
הַבַּעַל בַּיִת אֶת־
בֵּיתוֹ לְפֶתִי׃

רִאשׁוֹנָה׃

מַה הִיא הַטְּבִילָה׃

מַעֲנֶה

Antwort.

Die Tauffe ist nicht allein schlecht Wasser / sondern sie ist das Wasser in Gottes Gebot gefasset / vnd mit Gottes Wort verbunden.

Welchs ist denn solch wort Gottes?

Antwort.

Da vnser HErr CHRIstus spricht Matthei am letzten.

Gehet hin in alle Welt / Leret alle Heiden / vnd teuffet sie im Namen des Vaters / vnd des Sons / vnd des Heiligen Geistes.

Responsio.

Baptismus non est simpliciter aqua, sed quæ sit diuino mandato inclusa, & verbo Dei comprehensa.

Quod igitur est tale verbum Dei?

Responsio.

Vbi Dominus noster Iesus Christus dicit Matthæi vltimo.

Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.

ἀπόκρισις.

Τὸ βάπτισμα οὐ μόνον ἐστὶν ἁπλοῦν ὕδωρ, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ἐν τῷ τοῦ θεοῦ προστάγματι συνειλημμένον, καὶ τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ συνδεδεμένον

ποῖος ἢ τοῦ θεοῦ λόγος ἐστίν;

ἀπόκρισις.

ὅπου ὁ κύριος ἡμῶν Χριστὸς λέγει τῷ τοῦ Ματθαίου ἐσχάτῳ:

Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

ΔΕΎ-

מַעֲנֶה:

הַטְּבִילָה אֵינָהּ הִיא לְבַד מַיִם כִּי אִם הִיא הַמַּיִם בְּמִצְוַת אֱלֹהִים סְגוּרִים וּבִדְבַר אֱלֹהִים תְּפוּשִׂים:

מַה הוּא זֶה דְבַר יְהוָה:

מַעֲנֶה:

אֲשֶׁר מָשִׁיחַ אֲדֹנֵינוּ הוּא אוֹמֵר בְּפֶרֶק אַחֲרוֹן לְמַתַּי:

לְכוּ לְכָל־תֵּבֵל וְלַמְּדוּ כָּל־גּוֹיִם וְטַבְּלוּ אוֹתָם בְּשֵׁם־הָאָב וְהַבֵּן וְהָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ:

שנית

Zum Andern.

Was gibt oder nützet die Tauffe?

Antwort.

Sie wircket vergebung der Sünden/ erlöset vom Tod vnd Teuffel vnd gibt die ewige Seligkeit allen / die es gleuben / wie die wort vnd verheissung Gottes lauten.

Welche sind solche wort vnd verheissung Gottes?

Antwort.

Da vnser HErr CHRIstus spricht Marci am letzten.

Wer da gleubet vñ getaufft wird/ der wird selig: Wer

SECVNDVM.

Quid præstat aut confert Baptismus?

Responsio.

Operatur condonationem peccatorũ, liberat à morte, & diabolo, & donat æternam beatitudinem omnibus, qui credunt hoc, quod verba & promissiones diuinæ pollicentur.

Quæ sunt illa verba & promissiones diuinæ?

Responsio.

Vbi Dominus noster Iesus Christus dicit Marci vltimo.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: Qui

ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τί δὲ συμφέρει ἢ ὠφελεῖ
τὸ βάπτισμα;

Ἀπόκρισις.

Ἀπεργάζεται τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, καὶ ἐλευθεροῖ ἀπὸ θανάτου καὶ διαβόλου, καὶ συμφέρει σωτηρίαν τὴν αἰώνιον πᾶσι πιστεύουσι κατὰ τὰ θεοῦ ῥήματα καὶ ἐπαγγελίας.

Τὰ δὲ ῥήματα καὶ ἐπαγγελίαι τοῦ θεοῦ τίνες
εἰσίν;

Ἀπόκρισις.

Ὅπου ὁ κύριος ἡμῶν Χριστὸς λέγει τῷ τοῦ μάρκου ὑστάτῳ:

Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται·

ὁ δὲ

שֵׁנִית׃

מָה תִּתֵּן אוֹ ת
תּוֹעִיל הַטְּבִילָה׃

מַעֲנֶה׃

הִיא עוֹשָׂה אֶת־
סְלִיחַת חֲטָאִים ו
וּפוֹדָה מִמָּוֶת וּמִשֵּׁד
וְנוֹתְנָה אֶת־אֹשֶׁר ה
הַנֵּצַח לְכָל־מַאֲמִינִים
כַּאֲשֶׁר דִּבְרֵי וַעֲדוֹת א
אֱלֹהִים יוֹעֲדוֹת׃

מָה הֵם אֵלֶּה
דִּבְרֵי וַעֲדוֹת
אֱלֹהִים׃

מַעֲנֶה׃

אֲשֶׁר מָשִׁיחַ אֲדֹנֵינוּ ה
הוּא אוֹמֵר בְּפֶרֶק א
אַחֲרוֹן לְמַרְקוּס׃
כָּל אֲשֶׁר הֶאֱמִין ו
וְיִטָּבֵל יִוָּשֵׁעַ׃

וכל

Wer aber nicht gleubet / der wird verdampt.

Zum dritten.

Wie kan Wasser solche grosse ding thun?

Antwort.

Wasser thuts freilich nicht: Sondern das wort Gottes / so mit vnd bey dem Wasser ist / vnd der Glaube / so solchem Wort Gottes im Wasser trawet. Denn one Gottes Wort ist das Wasser schlecht Wasser / vnd keine Tauffe: Aber mit dem wort Gottes ist es eine Tauffe / das ist eine gnadenreich

Qui verò non crediderit, condemnabitur.

TERTIVM.

Qui potest aqua tam magnas res efficere?

Responsio.

Aqua procul dubio non efficit: Sed verbum DEI iuxta aquam & vnà cum aqua, & fides, quæ tali verbo Dei in aqua credit, Quia aqua sine verbo Dei est simpliciter aqua, & non Baptismus: Sed si verbum Dei adijciatur, est Baptismus, hoc est salutaris aqua

ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται.

ΤΡΙΤΟΝ.

Πῶς δὲ δύναται ὕδωρ τοσουδί ἀπεργάζεσθαι;

Ἀπόκρισις.

Τὸ μὲν ὕδωρ οὐ ποιεῖ δὴ τοῦτο· ἀλλὰ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ὁ μετὰ τοῦ ὕδατος καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ γινόμενος, καὶ ἡ πίστις τούτῳ τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ὕδατι πιστεύουσα. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ, χωρὶς τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ ἁπλοῦν ὕδωρ, καὶ οὐ μὴ βάπτισμά ἐστιν· ἀλλὰ μετὰ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ βάπτισμα τυγχάνει, τουτέστι, πληρόχαρι

ὕδωρ

וְכֹל אֲשֶׁר לֹא הֶאֱמִין ה
הַהוּא יְתְחַיֵּב׃

שְׁלִישִׁית׃

אֵיךְ יוּכְלוּ הַמַּיִם ל
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר ה
הַזֶּה כֵּן גָּדוֹל׃

מַעֲנֶה׃

הַמַּיִם אָמְנָם לֹא
יַעֲשׂוּ הַזֶּה כִּי אִם
דְּבַר אֱלֹהִים שֶׁהוּא
בַּמַּיִם וֶאֱמוּנָה אֲשֶׁר
עַל־זֶה דְּבַר אֱלֹהִים
בַּמַּיִם הִיא בוֹטַחַת׃
כִּי בְלִי דְבַר אֱלֹהִים
הַמַּיִם הֵם לְבַד מ
מַיִם וְאֵינָם טְבִילָה׃
כִּי אִם בִּדְבַר א
אֱלֹהִים טְבִילָה הִיא
שֶׁיֵּשׁ יְמֵימֵי מ

מוש E

reich Wasser des Lebens vnd ein Bad der newen Geburt im Heiligen Geist: wie S. Paulus sagt zu Tito am iij. Capitel/ Durch das Bad der Wiedergeburt vnnd ernewrung des Heiligen Geistes / welchen er ausgossen hat vber vns reichlich durch Jhesum Christum vnsern Heiland auff das wir durch desselben gnade gerecht vnd Erben sein des ewigen Lebens nach der hoffnung. Das ist gewislich war.

Zum Vierdten.

Was bedeut denn solch Wasser teuffen.?

Ant-

qua vitæ per lauacrũ regenerationis in Spiritu sancto: Sicut Paulus ait, ad Titum tertio capite: Sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis ac renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos opulenter per Iesum Christum seruatorem nostrum, vt iustificati illius gratia hæredes efficeremur iuxta spem vitæ æternæ. Indubitatus sermo.

QVARTVM.

Quid significat autem ista in aquam immersio?

Respon-

ὕδωρ τῆς ζωῆς, λουτρὸν
τῆς παλιγγενεσίας ἐν τῷ
πνεύματι ἁγίῳ, ὥσπερ ὁ
Παῦλος, πρὸς τὸν Τίτον
φησὶ κεφαλαίῳ γʹ:
ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔ-
λεον ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ
λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ
ἀνακαινώσεως πνεύμα-
τος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν
ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ
ἸΗΣΟΥ͂ ΧΡΙΣΤΟΥ͂
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἵνα
δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου
χάριτι κληρονόμοι γε-
νώμεθα κατ' ἐλπίδα
ζωῆς αἰωνίου, πιστὸς ὁ
λόγος.

מוֹשָׁעוֹת וְחַיִּים ו
וְרַחְצַת הַתּוֹלָדָה
הַחֲדָשָׁה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ:
כַּאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ פא
פַּאוּלוֹס הוּא אוֹמֵר
לְטִיטוּס ג״: בְּעַד
רַחְצַת מוֹלֶדֶת ש
שֵׁנִית וַחֲדָשַׁת ב
בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אֶת
אֲשֶׁר שְׁפָכָהּ עָלֵינוּ ב
בְּעֹשֶׁר בַּעֲבוּר יש
יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ מוֹשִׁיעֵנוּ
לִהְיוֹתֵנוּ בְחַסְדּוֹ צ
צַדִּיקִים וְיוֹרְשֵׁי חַיֵּי
נְצָחִים כְּבִטְחָה: נֶאֱמָן
מַאֲמַר הַזֶּה:

ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

τί ἐστι τὸ εἰς ὕδωρ βαπτί-
ζεσθαι ἀποφαίνει;

רְבִיעִית:

מַה מוֹרָה הַהִיא
טְבִילָה בַמַּיִם:

Antwort.

Es bedeut das der alte Adam in vns durch tegliche Rew vnd Bus sol erseufft werdn / vnnd sterben mit allen Sünden vnd bösen Lüsten / vnnd widerumb teglich heraus komen vnd aufferstehen ein newer Mensch / der in Gerechtigkeit vnnd reinigkeit für Gott ewiglich lebe.

Wo stehet das geschrieben?

Antwort.

Sanct Paulus zun Römern am 6. spricht: Wir sind sampt Christo durch die Tauffe begraben in den Todt / dz gleich wie Christus ist von den

Responsio.

Significat, quod vetus Adam debet subinde per mortificationem ac pœnitentiam in nobis submergi & extingui cum omnibus peccatis & malis concupiscentijs, atque rursus quotidie emergere ac resurgere nouus homo, qui in sanctitate & iusticia coram Deo viuat in æternum.

Vbi hoc scriptum est?

Responsio.

Sanctus Paulus ad Romanos sexto dicit: Sepulti igitur sumus vnà cum Christo per Baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est Chri-

ἀπόκρισις.

Ἐνσημαίνει, ὅτι ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ ἐν ἡμῖν διὰ καθημερινῆς μεταμελείας καὶ μετανοίας καταβαπτισθῆναι σὺν πάσαις ἁμαρτίαις καὶ πονηραῖς ἐπιθυμίαις ὀφείλει, καὶ ἀνάπαλιν καινὸς ἄνθρωπος καθεκάστην ἀναδύεσθαι καὶ ἀναστῆναι, ὃς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἁγνείᾳ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας διάγῃ.

τοῦτο δὲ ποῦ γέγραπται;

ἀπόκρισις.

ἅγιος ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ῥωμαίους ϛ´ λέγει: συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ βαπτίσματος, εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χρι-

מַעֲנֶה:

מוֹרֶה הַהִיא כִּי צָרִיךְ לְהַטְבִּיעַ אֶת־אָדָם קַדְמוֹנִי בָּנוּ תָּמִיד בִּבְכִי וּתְשׁוּבָה וְלָמוּת עִם כָּל־חַטָּאוֹת וְתַאֲוֹת רָעוֹת וְעוֹד לָצֵאת וְלָקוּם יוֹם יוֹם אָדָם חָדָשׁ אֲשֶׁר בְּצֶדֶק וּבְטָהֳרָה לִפְנֵי אֱלֹהִים יִחְיֶה לְעוֹלָם:

אַיֵּה נִכְתַּב הַזֶּה:

מַעֲנֶה:

הַקָּדוֹשׁ פָּאוּלוֹס אֶל־רוֹמִיִּים ו׳ הוּא אוֹמֵר: עַל־כֵּן נִקְבַּרְנוּ יַחַד עִם־מָשִׁיחַ לָמוּת לְמַעַן

den Todten aufferwecket durch die herrligkeit des Vaters / also sollen wir auch in einem newen Leben wandeln.

Christus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Das Sacrament des Altars wie ein Hausvater dasselbige seinem Gesinde auffs einfeltigst fürhalten sol.

QVO PACTO PAEDAgogi suos pueros Sacramentū Altaris simplicissimè docere debeant.

Was ist das Sacrament des Altars?

Quid est Sacramentum Altaris?

Antwort.

Responsio.

Es ist der ware Leib vnnd Blut vnsers HERRN Jesu CHristi / vnter dem Brod vnnd Wein / vns

Sacramentum Altaris est verum corpus & verus Sanguis Domini nostri IESV Christi, sub pane & vino, nobis

στὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.

כַּאֲשֶׁר הֻקַם מָשִׁיחַ
מִמֵּתִים בִּכְבוֹד הָאָב
כֵּן גַּם אֲנַחְנוּ בְּחַיִּים
חֲדָשִׁים נְהַלֵּךְ׃

ΔΕΙΠΝΟΥ ΤΟΥ κυριακοῦ μυστηρίου.

חֲבְרִית

καθάπερ αὐτὸ οἰκοδεσπότης τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ, ἀπολαῦσαι παρατιθέναι ὀφείλει.

הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר יְלַמֵּר
אוֹתָהּ הַבַּעַל בְּרִית א
אֶת־בֵּיתוֹ לְפֶתִי׃

Τὸ τοῦ κυριακοῦ δείπνου μυστήριον τί ἐστι;

מָה הִיא בְּרִית
הַמִּזְבֵּחַ׃

Ἀπόκρισις.

מַעֲנֶה׃

Ἐστι τὸ ἀληθινὸν σῶμα καὶ αἷμα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου
τοῖς

הוֹרָה הִיא נֶאֱמָן ה
הַגּוּף וְדָם אֲדֹנֵינוּ י
יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ תַּחַת ל
לֶחֶם וְיַיִן לָנוּ לְמ

vns Christen zu essen vnd zu trincken von Christo selbst eingesetzt.

Wo stehet das geschrieben?

Antwort.

So schreiben die heiligen Euangelisten / Mattheus / Marcus / Lucas / vnd S. Paulus.

Vnser HERR JEsus Christus in der nacht da er verrathen ward / nam er das Brod / dancket vnd brachs / vnd gabs seinen Jüngern vnd sprach: Nemet hin vnd esset / Das ist mein Leib / der für euch

nobis Christianis ad manducandum ac bibendum ab ipso Christo institutum.

Vbi hoc scriptum est?

Responsio.

Sic scribunt sancti Euangelistæ, Matthæus, Marcus, Lucas, & S. Paulus.

Dominus noster IESVS Christus in ea nocte, qua traditus est accepit panem, & postquã gratias egisset, fregit & dedit discipulis suis dicens: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quod pro

τοῖς Χριστιανοῖς ἡμῖν πρὸς τὸ ἐσθίειν τε καὶ πίνειν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διατεταγμένον.

לִמְשִׁיחִיִּים לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת מִמֶּנּוּ מָשִׁיחַ עָרוּךְ׃

τοῦτο δὲ ποῦ γέγραπται;

אַיֵּה נִכְתַּב ה
הַזֶּה׃

ἀπόκρισις.

מַעֲנֶה׃

οὕτω γράφουσι οἱ ἅγιοι εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶς, καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος:

כָּזֶה כּוֹתְבִים ה
הַקְּדוֹשִׁים מְבַשְּׂרִים
מַתִּי וּמַרְקוּס וְלוּקַס ו
וְקָדוֹשׁ פָּאוּלוּס׃

Ὁ κύριος ἡμῶν ἸΗΣΟΥ͂Σ ΧΡΙΣΤΟ͂Σ ἐν τῇ νυκτὶ, ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων: λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα

אֲדֹנֵינוּ יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ ב
בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּאֲשֶׁר נ
נִמְסַר לָקַח הַלֶּחֶם
וַיְבָרֵךְ וַיִּבְצַע וי
וַיִּתֵּן לְתַלְמִידָיו ל
לֵאמֹר׃ קְחוּ
וְאִכְלוּ זֶה הוּא ג

euch gegebẽ wird: Solchs thut zu meinem Gedechtnis.

Deſſelbigẽ gleichen nam er auch den Kelch nach dem Abendmal / dancket vñ gab jn den vnd ſprach, / Nemet hin vnnd trincket alle daraus / dieſer Kelch iſt das newe Teſtament in meinẽ Blut / dz für euch vergoſſen wird / zur vergebũg der Sünden / ſolchs thut ſo offt jrs trincket / zu meinem gedechtnis.

Was

pro vobis datur: Hoc facite in mei commemorationem.

Similiter & poſtq̃; cœnauit, accepto calice, cum gratias egiſſet, dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes: Hic Calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine, qui pro vobis effunditur in remiſſionem peccatorum. Hoc facite, quotieſcunq; biberitis, in mei commemorationem.

Quid

σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν διδόμενον, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Ὡσαύτως καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων: λάβετε, πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες: τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν: τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

τὸ

גּוּפִי אֲשֶׁר תַּחְתֵּיכֶם
הוּא נִתָּן ׃ הַזֶּה עֲשׂוּ
לְזִכְרוֹנִי ׃
וְכֵן אַחַר שֶׁאָכַל ל
לָקַח גַּם הַכּוֹס ו
וַיְבָרֵךְ וַיִּתֵּן לָהֶם ל
לֵאמֹר ׃ קְחוּ
וּשְׁתוּ מִמֶּנּוּ כל
כֻּלְּכֶם ׃ הַזֹּאת
כּוֹס הַהִיא בְּרִית ח
חֲדָשָׁה בְּדָמִי אֲשֶׁר ת
תַּחְתֵּיכֶם הוּא נ
נִשְׁפָּךְ לְכִפּוּר חֲטָאִים ׃
הַזֶּה עֲשׂוּ כַּמָּה פ
פְּעָמִים תִּשְׁתֻּהוּ ל
לְזִכְרוֹנִי ׃

מה

Was nützet denn solch essen vnd trincken?	Quid verò prodest sic comedisse & bibisse.
Antwort.	*Responsio.*
Das zeigen vns diese Wort: **Für euch gegeben vñ vergossen zur vergebung der Sünden.** Nemlich/ das vns im Sacrament vergebung der Sünden / Leben vnd Seligkeit/ durch solche wort gegeben wird/ denn wo vergebung der Sünden ist / da ist auch Leben vnd Seligkeit.	Id indicant nobis hæc verba: Pro vobis datur & effunditur in remiſsionem peccatorum. Nempe quòd nobis in Sacramento condonatio peccatrrum, vita & iusticia per hæc verba tribuuntur. Vbi enim remiſsio peccatorum est, ibi est & vita & iusticia.
Wie kan Leiblich essen vnd trincken solche grosse ding thun?	Quid potest corporalis manducatio tam magnum quid efficere?
Antwort.	*Responsio.*
Essen	Man-

τί δὲ συμφέρει τοιοῦτο ἐσθίειν τε καὶ πίνειν;

ἀπόκρισις:

Τοῦτο δηλοῖ ἡμῖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ὑπὲρ ἡμῶν διδόμενον καὶ ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. ὅτι δηλονότι ἡμῖν ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις, ζωὴ καὶ δικαιοσύνη διὰ ταῦτα τὰ ῥήματα δωρεῖται. ὅπου γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσίς ἐστι, ἐκεῖ καὶ ζωὴ καὶ δικαιοσύνη πάρεστι.

Τὸ δὲ σωματικὸν φάγημα, καὶ πότημα πῶς δύναται τηλικαῦτα ἀπεργάζεσθαι;

ἀπόκρισις.

Τὸ μὲν

מַה יוֹעִיל כֵּן אָכֹל וְשָׁתוֹה:

מַעֲנֶה:

הַזֶּה מְחַוִּים הֵם דְּבָרִים אֵלֶּה: תַּחְתֵּיכֶם הוּא נִתָּן וְנִשְׁפָּךְ לְכִפּוּר חֲטָאִים: אוּלָם כִּי לָנוּ בִּבְרִית הַזּאת סְלִיחַת חֲטָאִים וְחַיִּים וִישׁוּעָה נִתָּנָה בִּדְבָרִים אֵלֶּה: כִּי אַיֵּה סְלִיחַת חֲטָאִים שָׁמָּה יֵשׁ גַּם חַיִּים וִישׁוּעָה:

אֵיךְ יוּכַל אֹכֶל וּמִשְׁתֶּה לַעֲשׂוֹת הַזֶּה דָּבָר כֵּן גָּדוֹל:

מַעֲנֶה:

מה

Essen vnnd trincken thuts freilich nicht / Sondern die Wort so da stehen: **Für euch gegeben vñ vergossen zur vergebung der Sünden.**

Manducare ac bibere quidem non efficiunt, sed illa verba quæ hic stant: Pro vobis datur & effunditur in remißsionẽ peccatorum.

Welche wort sind neben dem leiblichen essen vnd trincken als das Heubtstück im Sacrament. Vnnd wer denselbigen worten gleubet / der hat was sie sagẽ / vnd wie sie lauten / Nemlich **Vergebung der Sünden.**

Quæ verba sunt circa corporalem huius cibi & potus participationem tanquam caput & summa in Sacramento. Et qui fidit his verbis, ille habet quod dicunt ac sonant, Nempe Remißsionem peccatorum.

Wer empfehet denn solch Sacrament wirdiglich?

Antwort.

Quis autem vtitur hoc Sacramento dignè?

Responsio.

Fasten

Τὸ μὲν φαγεῖν καὶ πιεῖν οὐ μὴ ἀποτελοῦσιν τοιοῦτό γε, ἀλλὰ τὰ ῥήματα τὰ ἐκεῖ γραφέντα: τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον καὶ ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. ὅσα δὴ ῥήματα παρὰ τῷ φαγήματι καὶ πωτήματι τῷ σωματικῷ οἱονεὶ τὸ κεφάλαιον ἐν τῷ μυστηρίῳ ἐστὶ, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων τούτοις τοῖς ῥήμασιν, ἔχει τὸ ἐν αὐτοῖς λεγόμενον, οἷόν τε τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Τίς οὖν τοῦ μυστηρίου τούτου ἀξίως ἀπολαύει;

Ἀπόκρισις.

מאכל אולם ומשתה
לא יעשה זאת כי אם
הדברים אלה אשר
הם עומדים פה:
תחתיכם הוא נתן ו
ונשפך לכפור ח
חטאים: אשר דברים
אצל גופנית אכילה
ומשתה הזה הם
כראש ותכן בברית
הזאת: וכל
המאמין לדברים א
אלה לו יש כל
כאשר הם אומרים
ומעידים אלוהן ה
הכפור חטאים:

מי ראוי לקחת את
ברית הזאת:

מענה:

Fasten vnd leiblich sich bereiten ist wol eine feine eusserliche zucht: Aber der ist recht wirdig vnd wol geschickt / wer den Glauben hat an diese Wort:

Für euch gegeben vnd vergossen zu vergebung der Sünden.

Wer aber diesen worten nicht gleubet oder zweiffelt/der ist vnwirdig vnd vngeschickt. Denn das wort/FVR EVch/ foddert eitel gleubige Hertzen.

Wie

Ieiunare & corpus suum præparare, est quidem bona & externa disciplina: At ille est verè dignus ac probè paratus, qui habet fidem in hæc verba:

Pro vobis datur & effunditur in remissionẽ peccatorum.

Qui verò his verbis non credit aut dubitat, ille est indignus ac imparatus. Quia hoc verbum, PRO VOBIS, requirit omnino corda credentia.

Quo

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0086-6

צום ופנורת ה
הגוף אלם הזה ה
הוא יפה וחיצון מ
מוסר: אבל זה
אמנם הוא ראוי ו
והיטיב נכון אשר
מאמין לדברים א
אלה: תחתיכם
הוא נתן ונשפך לכ
לכפור חטאיכם:
אך כל אשר ל
לא מאמין לד
לדברים אלה או מ
מועד ההוא לא רא
ראוי ואינו נכון:
כי הדבר הזה ת
תחתיכם הוא ש
שואל לבורת כ
כליל מאמינורת:

Νηστεύειν καὶ σωματικῶς ἑαυτὸν προπαρασκευάζειν καλὴ μὲν καὶ ἀγαθὴ καὶ τὰ ἔξω παιδεία ἐστί: ἀλλὰ δὴ ὄντος ἄξιος καὶ εὐπαρεσκευασμένος οὗτος ὑπάρχει, ὅστις πιστεύει τοῖς ῥήμασι τούτοις: ὑπὲρ ἡμῶν διδόμενον καὶ ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁ δὲ τούτοις τοῖς λόγοις οὐ πιστεύει ἢ ἀπορεῖ, ἀνάξιος οὗτός ἐστι καὶ ἀσυντάκτως ἔχει. τὸ γὰρ ῥῆμα, ΥΠΕΡ ΗΜΩΝ, καρδίας παντάπασι πιστευούσας ἀναζητεῖται.

καὶ   F   כאשר

WJE Ein Hausvater sein Gesinde sol leren Morgens vnnd Abends sich segenen.

Des Morgens/ so du aus dem Bette ferest/ soltu dich segenen mit dem heiligen Creutze/vnd sagen:

Des walt Gott Vater/ Son/ Heiliger Geist/Amen.

Darauff kniend oder stehend dē Glauben vnd Vater vnser/ Wiltu so magstu dis Gebetlein darzu sprechen.

Ich

QVO PACTO PAEDAgogi suos pueros formas benedictionis, vnam manè, alteram vesperi dicendam, simplicissimè docere debeant.

Manè, cùm surgis è lecto, signabis te signo sanctæ Crucis, dicens;

In nomine Patris, &Filij, & Spiritus Sancti, Amen.

Deinde innitens genibus vel stans dicas Symbolum & Orationem Dominicam. Si vis, potes & hanc Precatiunculam addere.

Grati-

ΚΑΤΑ ὃν τρόπον οἰκοδεσπότης τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ τὰς εὐλογίας, τὰς πρωΐνας τε καὶ τὰς ἑσπερινὰς, ὀφείλει ἁπλούστατα προτιθέναι.

Τῷ πρωῒ ὅτε ἐκ τῆς εὐνῆς ἐγείρῃ, τῷ ἁγίῳ σταυρῷ σε στίξεις, καὶ λέξεις:

Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀμήν.

Εἶτα ἢ γονατίζων ἢ ἑστὼς τὸ σύμβολον καὶ τὴν κυριακὴν εὐχήν. Καὶ ἐὰν θέλῃς, δύνασαι καὶ ταύτην τὴν προσευχὴν ἅμα λέγειν.

Εὐχα-

כַּאֲשֶׁר יְלַמֵּד הַבַּעַל ב
בֵּית אֶת־בי
בֵּיתוֹ לְהִתְפַּלֵּל ב
בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב׃

כְּהַשְׁכִּימְךָ בַּבֹּקֶר ת
תַּתְוֶךָ בְּתָו צָלִיב הק
הַקָּדוֹשׁ לֵאמֹר׃

בְּשֵׁם הָאָב וְהַבֵּן ו
וְהָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אָמֵן׃

וְאַחֲרֵי־כֵן מִשְׁתַּחֲוֶה
עַל בִּרְכֵּיכֶם אוֹ עוֹמֵד
תֹּאמַר אֶת־עִקָּרֵי א
אֱמוּנָתֵנוּ וּתְפִלַּת ה
הַמָּשִׁיחַ׃ וְאִם
תִּרְצֶה תֹאמַר גַּם
הַתְּפִלָּה הַזֹּאת׃

אני

Ich dancke dir mein Himlischer Vater / durch JHEsum Christum deinen lieben Son / das du mich diese Nacht für allem schaden vnd fahr behütet hast: Vñ bitte dich / du wollest mich diesen Tag auch behüten für Sünden / vnd allem vbel / das dir alle mein thun vnnd leben wolgefalle. Denn ich befehle mich / mein Leib vnd

Gratias ago tibi mi Pater cœlestis, per Iesum Christum Filium tuum dilectum, quòd me hac nocte ab omnibus incommodis ac periculis conseruasti: Oro te, vt velis me hac die quoque conseruare a peccato & omnibus malis, vt tibi omnia mea facta, atque adeò tota vita, beneplaceant. Quia ego me meumq; corpus &

Εὐχαριστῶ σοι, οὐράνιε πάτερ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ σου ἀγαπητοῦ, ὅτι ἐμὲ τὴν νύκτα τήνδε ἀπὸ πάντων δηλημάτων καὶ κινδύνων διέσωσας. καὶ δέομαί σου ἵνα ἐμὲ καὶ ταύτην τὴν ἡμέραν διατηρῇς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ πάντων κακῶν, ὥστε σοι πᾶν τὸ ἐμὸν πρᾶγμά τε καὶ βίον εὐάρεστον γενέσθαι. Ἐγὼ γὰρ ἐμὲ τὸ σῶμά μου καὶ τὴν ψυχὴν

אֲנִי מוֹדֶה לְךָ הא
הָאָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם ב
בַּעֲבוּר יֵשׁוּעַ מש
מָשִׁיחַ בִּנְךָ אָהוּב כ
כִּי בַלַּיְלָה הַזֶּה מ
מִכָּל־רַע וְנֶזֶק ש
שְׁמַרְתָּנִי וּמִתְפַּלֵּל א
אֲנִי אֵלֶיךָ לְמַעַן גַּם ב
בַּזֶּה יוֹם תִּשְׁמְרֵנִי מ
מֵעֲוֹנוֹת וְכָל־ר
רַע לִרְצוֹתְךָ אֶת־כ
כָּל־מַעֲשַׂי וחי
וְחַיַּי: כִּי בְיָדְךָ
מַפְקִדִי אֲנִי אֹתִי גוּפִי

vnnd Seele/ vnd alles in dein Hende. Dein heiliger Engel sey mit mir/ das der böse Feind kein macht an mir finde/ Amen.

Vnd als denn mit Frewden an dein Werck gegangen.

Des Abends

wenn du zu Bette gehest/ soltu dich segenen mit dem heiligen Creutze/ vnd sagen:

DAs walt Gott Vater/ Son/ Heiliger Geist/ Amen.

Darauff kniend oder stehend den Glauben

& animam, ac omnia in manus tuas committo. Tuus sanctus Angelus sit mecum, ne Diabolus vllum ius in me reperiat, Amen.

Postea alacriter ad studia tua accedendum.

VESPERI,

cùm confers te cubitum, signabis te signo sanctæ Crucis, dicens.

In nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, Amen.

Deinde innitens genibus vel stans, dicas

ψυχὴν ϗ τὰ πάντα εἰς χεῖράς σου ἐπιτρέπω. Ὁ ἅγιός σου ἄγγελος μετ' ἐμοῦ ἔστω, ὅπως ὁ σατανᾶς μηδεμίαν ἐν ἐμοὶ δύναμιν εὑρίσκῃ, ἀμήν.

καὶ τότε δὴ τοῖς ἔργοις σου ἐπιχειρητέον.

ἙΣΠΕΡΑΣ, ὅτε τῇ εὐνῇ παρίσῃς, τῷ ἁγίῳ σταυρῷ σε στίξεις, ϗ λέξεις:

ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς, ϗ τοῦ υἱοῦ ϗ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀμήν.

ἔπειτα γονατίζων ἢ ἑστὼς τὸ σύμ-

וְנַפְשִׁי וְכֹל אֲשֶׁר לִי׃
הַקָּדוֹשׁ מַלְאָכְךָ יְהִי
עִמִּי לְמַעַן הַשָּׂטָן לֹא
יִמְצָא רְשׁוּת עָלַי א
אָמֵן׃

וְאַחֲרֵי־כֵן בְּשִׂמְחָה ו
וְהֶדְוָה תָּבוֹא אֶל־
פֹּעַל עִנְיָנְךָ׃

בְּעֶרֶב טֶרֶם ת
תִּשְׁכַּב תַּתְוֶה בְּתָו צ
צְלִיב הַקָּדוֹשׁ לא
לֵאמֹר׃

בְּשֵׁם הָאָב וְהַבֵּן ו
וְהָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ א
אָמֵן׃

וְאַחֲרֵי־כֵן בּוֹרֵךְ עַל־
בִּרְכֵּיכֶם אוֹ עֹמֵד ת
תא

Glauben vnd Vater vnser. Wiltu so magstu dis Gebetlein darzu sprechen.

dicas Symbolum & Orationem Dominicam. Si vis, petes & hanc precatiunculam addere.

JCh dancke dir mein Himlischer Vater / durch JHEsum Christum deinen lieben Son / das du mich diesen Tag gnediglich behütet hast: Vnd bitte dich / du wollest mir vergebē alle meine Sünde wo ich vnrecht gethan habe / vnd mich diese Nacht gnediglich behüten. Denn

GRatias ago tibi mi Pater cœlestis, per Iesum Christum Filium tuum dilectum, quòd me hac die gratuita misericordia custodivisti: Oro te, vt velis mihi condonare omnia peccata mea, quæ iniustè perpetraui, velisque me hac nocte tua gratia benignè cōseruare. Quia

τὸ σύμβολον καὶ τὴν κυριακὴν εὐχὴν, καὶ ἐὰν θέλῃς, δύνασαι καὶ ταύτην τὴν προσευχὴν ἅμα λέγειν.

תֹּאמַר אֶת־עִקְּרֵי
אֱמוּנָתֵנוּ וּתְפִלַּת ה
הַמָּשִׁיחַ: וְאִם ת
תִּרְצֶה תוֹסִיף גַּם ה
הַתְּפִלָּה הַזֹּאת:

Εὐχαριστῶ σοι ὦ πάτερ οὐράνιε, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ σου ἀγαπητοῦ, ὅτι ἐμὲ τὴν ἡμέραν τήνδε εὐθύμως διέσωσας: καὶ δέομαί σου, ἵνα ἐμοὶ πάσας τὰς ἁμαρτίας ἐμοῦ, ὁπουδήποτε ἠδίκησα, ἀφιῇς, καὶ ἐμὲ ταύτην τὴν νύκτα εὐθύμως διασώζῃς. ἐγὼ

אֲנִי מוֹדֶה לְךָ הא
הָאָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם בע
בַּעֲבוּר יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ ב
בִּנְךָ אָהוּב כִּי הַיּוֹם
בְּחֶסֶד שְׁמַרְתָּנִי: ומ
וּמִתְפַּלֵּל אֲנִי אֵלֶיךָ ל
לִסְלוֹחַ לְכָל־עֲוֹנוֹתַי
אֲשֶׁר חָטָאתִי ולש
וּלְשָׁמְרְךָ אֹתִי בז
בַּזֶּה הַלַּיְלָה בְּחֶסֶד:

Denn ich befehle mich / mein Leib vnd Seele / vnd alles in deine Hende. Dein heiliger Engel sey mit mir / das der böse Feind keine macht an mir finde / Amen.

Quia ego me, meumque corpus & animam, ac omnia in manus tuas committo, tuus sanctus Angelus sit mecum, ne Diabolus vllum ius in me repereat, Amen.

Vnd als denn flugs vnd frölich geschlaffen.

Atque ita tandem securè & tranquillè dormiendum.

WJe ein Hausvater sein Gesinde sol leren das Benedicite vnd Gratias sprechen:

QVO PACTO PAEDAgogi suos pueros benedictionem mensæ & Gratiarum actionem simplicissimè docere debeant,

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0096-6

ἐγὼ γὰρ ἐμὲ καὶ τὸ σῶμά μου καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὰ πάντα εἰς χεῖράς σου ἐγχειρίζω: ὁ ἅγιός σου ἄγγελος σὺν ἐμοὶ ἔστω, ὅπως ὁ σατανᾶς μηδεμίαν εἰς ἐμὲ δύναμιν εὑρίσκῃ, ἀμήν.

כִּי בְּיָדְךָ מַפְקִיד אֲנִי אוֹתִי הַגּוּפִי וְנַפְשִׁי וְכֹל אֲשֶׁר לִי: הַקָּדוֹשׁ מַלְאָכְךָ יְהִי עִמָּדִי ל לְמַעַן הַשָּׂטָן לֹא י יִמְצָא רְשׁוּת ע עָלַי אָמֵן:

καὶ τότε δὴ ἐξαυτῆς καὶ εὐφρόνως ἐνυπνιαστέον.

וְאַחֲרֵי־כֵן פִּתְאֹם תִּשְׁכַּב בְּשָׁלוֹם ו וְלָבֶטַח:

ΚΑΤΑ

ὋΝ ΤΡΟΠΟΝ οἰκοδεσπότης τοῖς αὐτοῦ οἰκείοις, τήν τε εὐλογίαν τῆς τραπέζης, καὶ τὴν εὐχαριστίαν, διδάξει λέγειν.

כַּאֲשֶׁר

יְלַמֵּד הַבַּעַל בֵּית אֶת־בֵּיתוֹ לְהִתְפַּלֵּל טֶרֶם יֹאכְלוּ וְאַחֲרֵי א אָכְלָם:

Das Benedicite.

Die Kinder vnd Geſinde ſollen mit gefalten Henden / vnd züchtig für den Tiſch tretten vnnd ſprechen:

Aller Augen warten auff dich HERR / vnd du gibſt jnen jre Speiſe zu ſeiner zeit. Du thuſt deine Hand auff / vnd ſetigeſt alles was da lebet mit wolgefallen.

Darnach das Vater Vnſer / vnd dis folgende Gebet.

HERR Gott Himliſcher Vater /

BENEDICTIO MENSAE.

Pueri debent complicatis manibus, modeſtiam præ ſe ferentes, ante menſam ſtare & dicere:

Oculi omnium in te ſperant Domine, & tu das eſcam illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione.

Deinde Orationem Dominicā cum Oratione ſequenti.

Domine Deus Pater cœleſtis, bene-

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0098-8

Εὐλογία τῆς τραπέζης.

Οἱ παῖδες καὶ οἱ οἰ-
κεῖοι ὀφείλουσι μετὰ χει-
ρῶν συμπλοκῆ καὶ σε-
μνῶς τῇ τραπέζῃ πα-
ρειστάναι καὶ λέγειν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ πάν-
των εἰς σε ἐλπίζουσι κύ-
ριε, καὶ σὺ δίδως τὴν
τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαι-
ρίᾳ, ἀνοίγεις τὴν χεῖρά
σου καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν
ζῶον εὐδοκίας.

Μετέπειτα τὴν κυ-
ριακὴν εὐχὴν, καὶ τὴν
ἐπιμελῆ προσευχήν.

κύριε θεὸς, πά-
τερ οὐράνιε, εὐλόγησον
ἡμᾶς

בִּרְכַּת שֻׁלְחָן׃

הַבָּנִים וַעֲבָדִים נ
נְשׂוּא אֶת־כַּפַּיִם ו
וְהַצְנֵעַ יִתְיַצְּבוּ לנ
לְנֶגֶד שֻׁלְחָן ויא
וְיֹאמְרוּ׃

עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יה
יְהוָה יְשַׂבֵּרוּ ו
וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם א
אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃
פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ ו
וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־
חַי רָצוֹן׃

וְאַחֲרֵי־כֵן יִתְפַּלְּלוּ ת
תְּפִלַּת מָשִׁיחַ וא
וְאַחֲרֶיהָ אֶת־תח
תְּחִנָּה הַזֹּאת׃
אֲדֹנָי אֵל הָאָב
שֶׁבַּשָּׁמַיִם בָּרֵךְ א
את

ter / segene vns vnd diese deine Gaben / die wir von deiner milden güte zu vns nemen / durch Jesum Christum Vnsern HErrn / Amen.

benedic nobis & his donis, quæ de tua largitate sumimus, per Christum Dominum nostrum, Amen.

Das Gratias.

Also auch nach dem Essen sollen sie gleicher weise thun / züchtig vnnd mit gefalten Henden sprechen:

Dancket dem HErrn / denn er ist Freundlich / vnnd seine güte weret ewiglich / der

GRATIARVM ACTIO.

Sic quoq; post cibum sumptum, debent ad eundem modum modestè complicatis manibus dicere:

Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniã in secula misericordia eius. Qui

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0100-4

אִתָּנוּ וְאֵלֶּה שְׁלוּחֶיךָ אֲשֶׁר נִקָּחֵם מנ מִנִּדְבָתֶךָ בַּעֲבוּר יש יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ אֲדֹנֵינוּ א אָמֵן׃	ἡμᾶς ϗ τὰς δωρεάς, ἃς ἀπὸ τῆς δαψιλείας σου λήψομεν, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἀμήν.
תּוֹדָה׃	ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΆ.
כֵּן גַּם אַחֲרֵי א אָכְלָם יַעֲשׂוּ הצ הַצְנֵעַ וְנָשׂוֹא אֶת־כ כַּפֵּיהֶם יֹאמְרוּ׃	Ὧδε καὶ μετὰ τὸ ἐσθίειν ὀφείλουσι τὸν αὐτὸν τρόπον ποιεῖν, καὶ σεμνῶς ϗ μετὰ χειρῶν συμπλοκῆς λέγειν:
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי ט טוֹב כִּי לְעוֹלָם ח חַסְדּוֹ׃ נֹתֵן לח לח	Ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀγαθὸς ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. ὁ διδοὺς τὴν τροφὴν

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0101-0

der allem Fleisch Speise gibt / der dem Viehe sein Futter gibt / den jungen Raben die jn anruffen. Er hat nicht lust an der sterck des Rosses / noch gefallen an jemands Beinen / Der HERR hat gefallen an denen die jn fürchten / vnnd auff seine güte warten.

Darnach das Vater Vnser / vnd dis folgende Gebet.

Wir

Qui dat escam omni carni, qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibijs viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.

Deinde Orationem Dominicam, cum oratione sequenti.

Gra-

τροφὴν πάσῃ σαρκί, καὶ τοῖς κτήνεσι τροφὴν αὐτῶν, καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ. εὐδοκεῖ κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

לֶחֶם לְכָל־ ב
בָּשָׂר: נֹתֵן לב
לִבְהֵמָה לַחְמָהּ ל
לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יק
יִקְרָאוּ: לֹא ב
בִגְבוּרַת הַסּוּס
יֶחְפָּץ לֹא בשו
בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יר
יִרְצֶה: רוֹצֶה י
יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו א
אֶת־הַמְיַחֲלִים ל
לְחַסְדּוֹ:

μετέπειτα τὴν κυριακὴν προσευχήν, καὶ ταύτην τὴν ἑπομένην εὐχήν.

וְאַחֲרֵי־כֵן יִתְפַּלְלוּ א
אֶת־תְּפִלַּת מ
מָשִׁיחַ וְאַחֲרֶיהָ א
אֶת־תְּחִנָּה ה
הַזֹּאת:

Wir dancken dir HERR Gott Vater / durch Jesum CHristum Unsern HErrn / für alle deine Wolthat / der du lebest vnd regierest in ewigkeit / Amen.

Gratias agimus tibi, Domine Deus Pater, per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum, pro vniuersis beneficijs tuis, qui viuis & regnas in secula seculorũ, Amen.

Die Haustaffel etlicher Sprüche / für allerley heilige Orden vnd Stende / dadurch dieselbigen als durch eigen Lection jres Ampts vnd diensts zuermanen.

ELEGANTES QVAEdam ex scriptura sententiæ, pro omnibus sanctis ordinibus ac statib. per quas illi tanquã propria quædam lectione sui officij & muneris admonentur.

Den

EPI-

εὐχαριστοῦμέν σοι κύριε θεὸς πάτερ, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κυρίου ἡμῶν, ὑπὲρ πασῶν τῶν εὐεργεσιῶν, σου ὃς ζῆς καὶ βασιλεύεις εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

מוֹדִים אֲנַחְנוּ ל
לְךָ אֲדֹנָי הָאֵל ה
הָאָב בַּעֲבוּר יש
יֵשׁוּעַ מָשִׁיחַ אדנ
אֲדֹנֵינוּ תּוֹדַת כ
כָּל חֲסָדֶיךָ ש
שֶׁאַתָּה חַי וּמוֹלֵךְ לע
לְעוֹלָם עוֹלָמִים
אָמֵן׃

ΠΙΝΑΚΙΣ ΓΝΩ͂ΜΩΝ

τίνων, περὶ ἁπασῶν ἁγίων τάξεων καὶ στάσεων πρὸς τὸ τὰς αὐτὰς δι᾽ ἐκείνων κατ᾽ ἀνάγνωσιν αὐτῶν ἰδίαν τοῦ καθήκοντος καὶ λειτουργίας ἀναμιμνήσκειν.

לוּחַ

פְּסוּקִים בְּעַד כ
כָּל עֲרָכִים ומ
וּמַעֲמָדִים קְדוֹשִׁים
לְהָבִין כָּל א
אִישׁ מָה צָרִיךְ לע
לַעֲשׂוֹת כְּמִדַּת פ
פְּקֻדָּתוֹ׃

Den Bischoffen / Pfarherrn vnd Predigern.

Ein Bischoff sol vnstrefflich sein / eines weibes Man / nüchtern / sittig / messig / gastfrey / lehrhafftig / Als ein Haushalter Gottes / nicht ein Weinseuffer / nicht beissig / nicht vnehrliche Handtierung treiben: Sondern gelinde / nicht haderhafftig / nicht geitzig / der seinem eigen Hause wol fürstehe / der gehorsame Kinder habe mit aller Erbarkeit / nicht ein newling etc. In der Ersten Epistel zu Timotheo am iij. vnd zu Tito am j.

Den

EPISCOPIS Parochis & concionatoribus.

Oportet Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris maritum; vigilantem, sobrium, modestum, hospitalem, aptum ad docendum, non vinolentum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum: Sed æquum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia, qui suæ domui benè præsit, qui liberos habeat in subiectione cum omni reuerentia, non nouitium, &c. Prima ad Timotheum tertio, & ad Titum primo.

Quid

Universitäts- u. Landesbibliothek Halle/S.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0106-8

ΤΟΙ͂Σ ἘΠΙΣΚΟ-
ποις, ποιμέσι, καὶ
ἐκκλησια-
σταῖς.

Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκο-
πον ἀνεπίληπτον εἶναι,
μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα,
νηφάλιον, σώφρονα,
κόσμιον, φιλόξενον,
διδακτικὸν, ὡς οἰκονό-
μον τοῦ θεοῦ, μὴ πά-
ροινον, μὴ πλήκτην,
μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ'
ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀ-
φιλάργυρον, τοῦ ἰδίου
οἴκου καλῶς προϊστά-
μενον, τέκνα ἔχοντα
ἐν ὑποταγῇ μετὰ πά-
σης σεμνότητος, μὴ
νεόφυτον, καὶ τὰ λοι-
πά: τῆς ά. πρὸς Τιμό-
θεον τοῦ γ́. καὶ πρὸς Τί-
τον τοῦ πρώτου.

לְהֶגְמוֹנִים ולרו
וְלְרוֹעִים ולקהל
וְלִקְהֵלִים:

צָרִיךְ לִהְיוֹת הֶגְמוֹן ב
בְּלִי דֹפִי בַּעַל א
אִשָּׁה אַחַת פּוֹקֵחַ צנ
צָנוּעַ עָנָו מַכְנִיס אר
אֹרְחִים נָכוֹן ל
לְלַמֵּד כְּעֶבֶד הָאֵל א
אֵינוֹ סֹבֵא יַיִן אֵין מ
מַכֶּה אֵין סוֹחֵר ס
סַחַר לֹא הָגוּן: אֲבַל
חָסִיד אֵינוֹ מַהֵר לר
לָרִיב אֵין בּוֹצֵעַ בֶּצַע
שׁוֹלֵט עַל-בֵּיתוֹ ב
בְּרַעַת שֶׁבָּנָיו מ
מַאֲזִינִים וְכַבְּרִים אי
אֵינוֹ חָדָשׁ וכו׳:
בִּרְאשׁוֹנָה אֶל-ט
טִימוֹתִי בְּפֶרֶק ג״
וְאֶל-טִיטוּס בְּא׳:

Den Zuhörern vnd Pfarkindern.

Der HERR hat befohlen / das die so das Euangelium verkündigen / sollen sich vom Euangelio neeren. j. Cor. ix.

Der vnterrichtet wird mit dem Wort / der teile mit allerley gutes dem / der jn vnterrichtet: zun Galatern am sechsten Cap.

Die Eltesten / die wol fürstehen / die halte man zwiefacher ehren werdt / Sonderlich die da arbeiten im Wort vnd in der Lehre. Denn es spricht die Schrifft / Du solt dem

QVID DEbeant auditores Episcopis suis.

Dominus ordinauit his, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. 1. Corint. 9.

Communicet doctori in omnibus bonis is, qui docetur Euangelium: Ad Galatas capite sexto.

Qui bene præsunt præsbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura: Non

ΤΟΙ͂Σ ἈΚΡΟΑ-ταῖς τοῦ εὐ-αγγελίου.

לְשׁוֹמְעֵי קְרִיאַת הַבְּשׂוֹרָה:

Ὁ κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν: τῆς α πρὸς κορινθίους κεφ. θ'.

עָרַךְ יְהוָה לַמְ
לַמְבַשְּׂרִים אֶת־
בְּשׂוֹרָה לִחְיוֹת מ
מִן בְּשׂוֹרָה:
בָּרִאשׁוֹנָה אֶל־
קוֹרִנְתִּיִּם ט:

κοινωνείτω ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι, ἐν πᾶσι ἀγαθοῖς: πρὸς γαλάτας κεφ. ϛ'.

יִתֵּן תַּלְמִיד הרב
הַדָּבָר לִמְלַמְּדוֹ מ
מִכָּל־טוּבוֹתָיו:
אֶל־גָּלַטִּיִּם ו:

οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ, καὶ διδασκαλίᾳ. λέγει γὰρ ἡ γραφή:

וּזְקֵנִים הַשּׁוֹלְטִים
בֶּאֱמוּנָה יְכֻבְּדוּ בְּכֶפֶל
וּבָרִאשׁוֹנָה אֵלֶּה אֲשֶׁר
עֲמֵלִים בְּדָבָר וּבְמִשְׁנָה
: כִּי אוֹמֵר הַמִּכְתָּב

dem Ochsen nicht das Maul verbinden / der da dreschet. Item / Ein Erbeiter ist seines Lohns werd. 1. Timoth. am 5.

Non alligabis os boui trituranti: Et, Dignus est operarius mercede sua: prima ad Timotheum quinto.

Wir bitten euch Lieben Brüder / das jr erkennet die an euch arbeiten / vnnd euch fürstehen in dem HERRN vnd euch ermanen. Habt sie desto lieber vmb jres Werckes willen / vnd seid friedsam mit jhnen. Zun Thessalonichern am 5. Cap.

Rogamus autem vos fratres, vt cognoscatis eos qui laborant inter vos, qui præsunt vobis in Domino, & admonent vos, vt habeatis illos in summo precio per caritatem propter opus illorum: Pacem habere cum illis. Prima ad Thessalon. 5.

Gehorchet ewren Lehrern / vnd folget jnen / Denn sie wachen vber ewre Seelen / als die da Rechenschafft dafür geben

Obedite præpositis vestris, & cedite eis, Ipsi enim vigilant pro animabus vestris quasi rationem reddituri;

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0110-0

βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις. καὶ ἄξιος ὁ ἐργάτης μισθοῦ αὐτοῦ: τῆς α΄ πρὸς τιμόθεον κεφ. ε.

ἐρωτῶμεν ὑμᾶς ἀδελφοί, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν κυρίῳ καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. τῆς α΄ πρὸς θεσσαλονικεῖς κεφ. ε.

Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν, καὶ ὑπείκετε. αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀπο-

לֹא תַחְסֹם שׁוֹר ב
בְּדִישׁוֹ: וְהַפּוֹעֵל
רָאוּי שְׂכָרוֹ:
בָּרִאשׁוֹנָה אֶל־טִי
טִימוֹתִי ה״:
מִתְפַּלְּלִים אֲנַחְנוּ
אֲלֵיכֶם אַחִים ה
הַכִּירוּ נָא אֶת־עמ
עֲמֵלִים בָּכֶם ו
וְשׁוֹלְטִים עֲלֵיכֶם
בַּיהוָה וּמְעִירִים ב
בָּכֶם וְאֶהֱבוּ אוֹתָם י
יוֹתֵר לְמַעַן פקד
פְּקֻדָּתָם: וְתִהְיוּ
שְׁלֵמִים אַתֶּם: בָּא״
אֶל־תְּסָלוֹנִיקִיִּים ה״:
שִׁמְעוּ בְּקוֹל מ
מְלַמְּדֵיכֶם וְהִתְעַנּוּ
תַּחַת יְדֵיהֶם: כִּי
הֵם הַשּׁוֹמְרִים על
עַל־נִשְׁמוֹתֵיכֶם כ
כְּמוֹ הֵם שֶׁצְּרִיכִים ל

ben sollen / Auff das sie es mit Frewden thun / vnd nicht mit seufftzen. Denn das ist euch nicht gut. Zun Ebreern am 13. Cap.

turi, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. Nam id est inutile vobis, ad Ebræos 13.

Von Weltlicher Oberkeit.

Jederman sey vnterthan der Oberkeit / die gewalt vber jn hat. Denn es ist keine Oberkeit one von Gott. Wo aber Oberkeit ist / die ist von Gott geordenet. Wer sich nu wieder die Oberkeit setzet / der widerstrebet Gottes Ordnung. Die aber widerstreben / werden vber sich ein Vrteil empfahen. Denn sie tregt

DE MAGISTRATIBUS.

Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit. Non enim est potestates, nisi à Deo. Quæ verò sunt potestates, à DEO ordinatæ sunt. Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit, Qui autem restiterint, sibijpsis iudicium accipient. Non enim

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0112-1

ἀποδώσοντες, ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσιν, καὶ μὴ στενάζοντες, ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο: πρὸς ἑβραίους τῷ ιγ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡχῆς καὶ ἐξουσίας.

πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ θεοῦ. αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀντέστηκεν. οἱ δὲ ἀντεστηκότες, ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται.

οὐ γὰρ

לָתֵת חֶשְׁבּוֹן לְמַעַן יע
יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ בשמ
בְּשִׂמְחָה וְלֹא ב
בַּאֲנָחָה: כִּי זֶה
לֹא הָיָה רֵיוַח לָכֶם:
אֶל־עִבְרִיִּים יג:

עַל־שַׁלִּיטִים ו
וּפְקִידִים:

כָּל־אִישׁ יִכָּבֵשׁ ל
לְשִׁלְטוֹן אֲשֶׁר תר
תִּרְדֶּה בּוֹ: כִּי
אֵין שִׁלְטוֹן אִם ל
לֹא מֵאֵת־אֱלֹהִים:
וְכָל־שִׁלְטוֹן אֲשֶׁר ה
הַהִיא מִפְּנֵי אֵל נ
נֶעֶרְכָה הַזֹּאת: עַל־
כֵּן אֲשֶׁר מוֹרֵד ע
עַל־שִׁלְטוֹן הַהוּא מוֹ
מוֹרֵד עַל־מַעֲרֶכֶת
אֱלֹהִים: וְכָל־מוֹרְדִים
יִקְחוּ הַדִּין עֲלֵיהֶם:

כִּי

tregt das Schwerd nicht vmb sonst/ sie ist Gottes dienerin / eine Racherin zur straff vber den / der böses thut/ Rom. 13.

Du solt das Recht nicht beugen/ vnd solt auch kein Person ansehen/ noch geschenck nemen. Denn die geschenck machen die Weisen blind / vnnd verkeren die sachen der gerechten. Was recht ist dem soltu nachjagen. Im 5. buch Mose am. 16.

Von den Vnterthanen.

Gebet dem Keiser / was des Keysers ist / vnd Gotte / was Gottes ist / Matth. am xxij.

So

enim frustrà gladium gestat. Nam Dei minister est, vltor ad iram ei, qui, quod malum est, fecerit. Roman. 13.

Non declinabis iudicium, nec agnosces personas, neque accipies munera. Quia munera excœcant oculos sapientum, & peruertunt verba iustorum. Iusticiam iusticia persequaris. Deuteronomij decimo sexto capite.

QVID: SVBditi Magistratibus debeant.

Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Matth. 22.

Ideoq;

οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι: πρὸς ῥωμαίους τῷ ιγ.

כִּי לֹא לַשָּׁוְא נוֹשֵׂאת הִיא אֶת־הֶחָרֶב׃ כִּי עֶבֶד הָאֵל הִיא לעש
לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בְּכָל א
אֲשֶׁר עוֹשֶׂה רַע׃ אֶל רוֹמִיִּים יג׳׃

Οὐκ ἐκκλινεῖς κρίσιν, οὐδὲ ἐπιγνώσῃ πρόσωπον, οὐδὲ λήψῃ δῶρα. τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν, καὶ ἐξαίρει λόγους δικαίων. δικαίως τὸ δίκαιον διώξῃ. τοῦ δευτερονομίου τῷ ις.

לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד׃ כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף ד
דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ צֶדֶק
בְּצֶדֶק תִּרְדֹּף׃ הדב
הַדְּבָרִים יו׳׃

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ὑπεξουσίων.

עַל־נִכְבָּשִׁים׃

ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαροι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. Ματθαίου κβ.

תְּנוּ לְקֵיסַר אֲשֶׁר הֵם לְקֵיסַר וְלֵאלֹהִים אֲשֶׁר הֵם לֵאלֹהִים׃ מַתַּי כב׳׃

So seid nu aus noth vnterthan / nicht allein vmb der straffe willen / sondern auch vmb des gewissens willen. Derhalben můsset jr auch Schos geben / Denn es sind Gottes diener / die solchen Schutz sollen handhaben. So gebet nu jederman was jr schůldig seid / Schos dem der Schos gebůrt / Zoll dem der Zoll gebůrt / furcht dem furcht gebůrt / ehre dem ehre gebůrt: Rom. xiij.

Ideoq; necessitate subditi estote, non solùm propter iram; sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem: Roman. decimo tertio.

So ermane ich nu / das man fůr allen dingen zu erst thue / Bitte / Gebet / Fůrbitt / vnnd Danck-

Adhortor primum omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones

Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. λειτουργοὶ γὰρ θεοῦ εἰσὶν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς: τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον: τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος: τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον: τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν: πρὸς Ῥωμαίους ιγ'.

על־כן הכבשו מצרך
אין לבד בעבור מו
מוסר אבל גם ל
למען עדת הנ
הנפשותיכם: כי
לכן גם נתנים אתם
המס: כי עבדי אל
הם לפקדה הזאת
מנצחים: על־
כן תנו לכל אשר צ
צריך לתת המ
המס שלו מס מ
מכס שלו מכס יר
יראה שלו יראה כ
כבוד שלו כבוד:
אל־רומיים יג:

Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαρι-

מעיד אני להע
להעשות לפני כל־
דבר בראשונה ת
תחנונים ותפלות
ומשאלות

Dancksagung / für alle Menschen / für die Könige / vnd für alle Oberkeit / Auff das wir ein gerüg-lichs vnd stilles Leben füren mügen / in aller Gottseligkeit vnd erbarkeit. Denn solches ist gut / dazu auch angenem für Gott vnserm Heilandt. j. Timoth. am ij.

Errinnere sie/das sie den Fürsten vnd der Oberkeit vnterthan vnd gehorsam sein/etc. Tito am 3.

Seid vnterthan aller Menschlicher Ordnung vmb des HERRN willen/ Es sey dem Könige als dem Obersten oder den Heuptleuten als

actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, cum omni pietate & grauitate. Hoc enim bonum est, & acceptum coram saluatore nostro Deo. 1. Timoth. 2.

Admone illos Principibus & Magistratibus subditos esse, &c. Tit. tertio.

Subditi estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, siue Regi tanquam præcellenti, siue ducibus tan-

εὐχαριστίας ὑπὲρ πάν-
των ἀνθρώπων, ὑπὲρ
βασιλέων, καὶ πάντων
τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄν-
των, ἵνα ἤρεμον καὶ ἡ-
σύχιον βίον διάγωμεν
ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σε-
μνότητι, τοῦτο γὰρ καλὸν
καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ:
τῆς ά πρὸς Τιμόθεον
Τῷ. β'.

וּמִשְׁאָלוֹת וְתוֹדוֹת
בְּעַד כָּל־אֲנָשִׁים בְּעַד
מְלָכִים וְכָל־נְסִכִים
לְמֶמְשָׁלוֹת לְמַעַן נִחְיֶה
שְׁלֵמִים וְלָבֶטַח בְּכָל־
עֲבֹדַת יְהוָה וּבַחֲסָדִים:
כִּי הַזֶּה טוֹב וְרָצוֹן ל
לְנֶגֶד אֱלֹהִים מ
מוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרִאשׁוֹנָה
אֶל־טִימוֹתִי בְּפֶרֶק ב:

ὑπομίμνησκε αὐ-
τοὺς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις
ὑποτάσσεσθαι πειθαρ-
χεῖν, καὶ τὰ λοιπά. πρὸς
Τίτ. γ'.

הַזְהֵר אוֹתָם לְהִכָּבֵשׁ ו
וּלְהַאֲזִין לְרוֹזְנִים ו
וּלְשַׁלִּיטִים וכו׳: אֶל־
טִיטוּס ג׳:

ὑποτάγητε οὖν πά-
σῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει
διὰ τὸν κύριον, εἴτε
βασιλεῖ, ὡς ὑπερέ-
χοντι: εἴτε ἡγεμόσιν,
ὡς

הִכָּבְשׁוּ לְכָל־מַעֲרֶכֶת
אֲנָשִׁים בַּעֲבוּר יְהוָה
אִם לְמֶלֶךְ כמ
כְּמוֹ לְעֶלְיוֹן אם
אִם לִנְגִידִים כ

als den Gesandten von jm / zur rache vber die vbeltheter / vnnd zu lobe den Frommen. 1. Pet. ij.

tanquam ab eo missis, ad vindictam quidem nocentium, laudem verò rectè agentium, 1. Pet. 2.

Den Ehemennern.

JR Menner wonet bey ewren Weybern mit vernunfft / vnd gebet dem Weibischen als dem schwechsten Werckzeug seine ehre / als mitterben der Gnade des Lebens / auff das ewer Gebet nicht verhindert werde: 1. Pet. 3.

Jr Menner liebet ewre Weiber / vnnd seid nicht bitter gegen sie: Zun Colossern am 3.

MARITIS.

Viri similiter cohabitent secundum scientiam, veluti infirmiori vasi muliebri impertientes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, ne interrumpantur preces vestræ 1. Petri 3.

Viri diligite vxores, & ne sitis amarulenti aduersus illas: Ad Colossen, 3.

ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν. α΄ Πέτρου β΄.

כמו לשלוחים ממנו
על־נקמה בפושעים
וכבוד בתמימים׃
בא״ כיפא ב״׃

ΤΟΙ͂Σ ΓΑΜΕΤΑΙ͂Σ.

Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. α΄ Πέτρου γ΄.

לאישים׃
האישים זבלו לו
לנשיכם בשכל ו
ותנו להן כמו לכלי א
אמלל כבודן כגם י
יורשי חן חיים ל
למען לא תעצרנה
תפלותיכם׃ בא״ כ
כיפא ג״׃

Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. πρὸς Κολοσσαεῖς κεφ. γ΄.

האישים אהבו את־
נשיכם ואל תהיו מ
מרים לעמתן׃ אל־
קולסיים ג״׃

Den Eheweibern.

Die Weiber seien vnterthan jhren Mennern / als dem HErrn: Wie Sara Abraham gehorsam war / vnd hies jn Herr / welcher Töchter jhr worden seid / so jr wolthut / vnd nicht so schüchter seid. In der j. Epistel Petri am iij.

VXORIBVS.

Similiter vxores subditæ sitis vestris viris tanquam Domino: Quemadmodum Sara obediuit Abrahæ, Dominum illum appellans, cuius factæ estis filiæ, dum benefacitis, & non terremini vllo pauore. 1. Pet. 3.

Den Eltern.

Ir Veter reitzet ewer Kinder nicht zu Zorn / das sie nicht schew werden: Sondern ziehet sie auff in der zucht vnd ermanung zu dem HERRN. Ephes. vj.

PARENTIBVS.

Patres ne prouocetis ad iram liberos vestros: Sed educetis illos per eruditionem & correptionem Domini. Ephes. 6.

Den

Libo-

ΤΑΙ͂Σ ΓΑΜΕ-ΤΑΙ͂Σ.

ὁμοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς τῷ κυρίῳ: ὡς σάῤῥα ὑπήκουε τῷ Ἀβραὰμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα, ἧς ἐγενήθητε τέκνα ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. τῆς ά πέτρου γ´.

לַנָּשִׁים:

הַנָּשִׁים הִכָּבֵשְׁנָה
לְבַעֲלֵיכֶן כְּמוֹ לא
לַאדֹנָי: כַּאֲשֶׁר ש
שָׂרָה שָׁמְעָה ל
לְאַבְרָהָם קוֹרֵאת
אוֹתוֹ אֲדֹנִי אֲשֶׁר ב
בְּנוֹתֶיהָ אַתֶּן אִם ת
תֵּיטַבְנָה וְלֹא ת
תֵחָתְנָה חִתָּה:
בְּא כֵיפָה ג׳:

ΤΟΙ͂Σ ΓΟ-ΝΕΥ͂ΣΙ.

οἱ πατέρες μὴ ἐρεθίζετε ἢ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν: ἀλλ᾽ ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου. πρὸς ἐφεσίους ς´.

לַאֲבוֹת:

הָאֲבוֹת אַל ת
תַּכְעִיסוּ בְנֵיכֶם פ
פֶּן תֶּחְסַר נַפְשָׁם:
אֲבָל אַמְּנוּ או
אוֹתָם בְּמוּסָר וז
וְזְהוֹרַת יְהוָה:
אֶל־אֶפֶסִיִּים ו׳:

Den Kindern.

Ir Kinder seid gehorsam ewren Eltern in dem Herrn. Denn das ist billich. Ehre Vater vnd Mutter / Das ist das erste Gebot / das verheissung hat / Nemlich das dirs wolgehe vnd lange lebest auff Erden. Ephes: vj.

LIBERIS.

Filij obedite Parentibus vestris in Domino. Nam id est iustum. Honora patrem tuum & matrem tuam: Quod est præceptum primum in promissione: vt benè tibi sit, & sis longæuus in terra. Ephes. 6.

Den Knechten / Megden / Taglönern vnd Erbeitern.

Ir Knechte seid gehorsam ewern leiblichen HErrn mit furcht vnnd zittern / in einfeltigkeit ewres hertzen / als Christo selbs: Nicht mit dienst allein für augen

SERVIS, Ancillis, Mercenarijs, & cæteris ad laborem conductis,

Serui obedite ijs, qui Domini sunt iuxta carnem, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, tanquam Christo: Non ad oculum seruientes

ΤΟΙ͂Σ ΤΕ-
ΚΝΟΙΣ.

τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν κυρίῳ. τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα (ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ) ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. τῆς πρὸς τοὺς ἐφεσίους τῷ ϛ.

ΤΟΙ͂Σ ΔΟΥΛΟΙΣ
καὶ ταῖς δούλαις, τοῖς
μισθίοις καὶ τοῖς
ἐργάταις.

Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ. μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλίαν, ὡς ἀνθρωπά-

לַבָּנִים:
הַבָּנִים שִׁמְעוּ ל
לַאֲבוֹתֵיכֶם ביה
בַּיהוָה: כִּי יָשָׁר
הַזֶּה: כַּבֵּד אֶת־
אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ:
אֲשֶׁר מִצְוָה הִיא
הָרִאשׁוֹנָה בְּמִבְטָחָה:
לְמַעַן תַּצְלִיחַ ויא
וְיַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ עַל־
הָאֲדָמָה: אֶל־
אֶפֶסִיִּים ו':
לַעֲבָדִים לִשְׁפָחוֹת ל
לִשְׂכִירִים ולפו
וּלְפוֹעֲלִים:
הָעֲבָדִים שִׁמְעוּ
לַאֲדֹנֵיכֶם כְּבָשָׂר ב
בְּיִרְאָה וּבִרְעָדָה ב
בְּתֻם־לְבַבְכֶם כ
כְּמוֹ לְמָשִׁיחַ: אֵין
בַּעֲבֹדַת עֵינַיִם כְּמוֹ ח
חפצים

gen/ als Menschen zugefallen/ Sondern als die Knechte Christi/das jr solchen willen Gottes thut von Hertzen/ mit gutem willen. Last euch dünken/ das jr dem HERrn/ vnd nicht den Menschen dienet/ vnd wisset/ was ein jeglicher guts thut/ das wird er empfahen/ er sey Knecht oder Freyer. Ephes. vj. vnd Coloss. iij.

tes, veluti hominibus placere studentes, sed tanquam serui Christi: facientes, quæ vult Deus, ex animo, cum beneuolentia seruientes Domino & non hominibus: illud scientes, quòd vnusquisque, quod fecerit boni, hoc reportabit à Deo, siue seruus fuerit, siue liber. Ad Ephes. sexto, & Collossenses tertio.

Den Hausherrn vnd Hausfrawen.

Jr Herrn thut auch dasselbige gegen jnen/ vnd lasset ewer drewen/ vñ wisset/

PATRIBVS familias & matribus familias.

Et vos Domini eadẽ facite erga illos, remittentes minas, scientes,

θρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ χριστοῦ: ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐκ ψυχῆς, μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις: εἰδότες, ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ κυρίου, εἴτε δοῦλος εἴτε ἐλεύθερος ἐφεσ. ϛ'. καὶ κολοσ. γ'.

חֲפֵצִים לְהִתְרַצֵּה
אֶל־אֲנָשִׁים כִּי אִם
כְּעַבְדֵי מָשִׁיחַ׃ עו
עוֹשִׂים אֶת רְצוֹן א
אֱלֹהִים מִנֶּפֶשׁ עִם
חֵפֶץ עוֹבְדִים לַיהֹוָה ו
וְלֹא לַאֲנָשִׁים׃ וּדְעוּ
כִּי כָל־אֶת־אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה אִישׁ טוֹב יש
יְשַׁלֵּם לוֹ מֵאֵת יְהֹוָה א
אִם עֶבֶד הוּא וְאִם ח
חָפְשִׁי׃ אֶל־אֶפְסִיִּים
ו׳ וְאֶל־קוֹלַסִּיִּים ג׳׃

ΤΟΙ͂Σ ΔΕΣΠΟ-ταις καὶ ταῖς δεσποίναις.

לַאֲדֹנִים ולגב
וְלַגְּבִירוֹת׃

καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν

וְאַתֶּם הָאֲדֹנִים ע
עֲשׂוּ עִצָּם אֲלֵיהֶם
שׁוֹמְטִים אפכ
אַפְּכֶם יוֹדְעִים
כי

set / das jhr auch einen Herren im Himel habt / vnd ist bey jm kein ansehen der Person. Zun Ephesern am vj.

entes, quòd & vester ipsorum Dominus est in cœlis, nec personæ respectus est apud illum. Ephes. 6.

Der Gemeinen Jugend.

Ir Jungen seid den alten vnterthan / vnnd beweiset darin die demut. Denn Gott widerstehet den Hoffertigen / Aber den demütigen gibt er gnade. So demütiget euch nu vnter die gewaltige Hand Gottes / das er euch erhöhe zu seiner zeit. j. Pet. v.

COMMVNI Iuuentuti.

Similiter iuniores subditi estote senioribus, & humilitatem animi vobis infixam habete: Propterea quòd Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos extollat, cum erit opportunum. 1. Pet. 5.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0128-0

כִּי גַם שֶׁלָּכֶם א
אֲדֹנָי בַּשָּׁמַיִם ו
וְהוּא לֹא נוֹשֵׂא פנ
פָּנִים: אֶל־
אֶפְסִים ו״:

μῶν αὐτῶν ὁ κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. πρὸς τοὺς ἐφεσίους τῷ ϛ'.

לַבַּחוּרִים:

ΤΗ͂Ι ΚΟΙΝΗ͂Ι ΝΕανικῇ ἡλικίᾳ.

הַנְּעָרִים הִכָּבְשׁוּ ל
לִזְקֵנִים וַעֲנָוָה ת
תְּהִי טְבָעָה בנ
בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם: כִּי
לַגֵּאִים מוֹרֵד אֱלֹהִים
וְלַעֲנָוִים נוֹתֵן חֵן:
עַל־כֵּן הִתְעַנּוּ תַּחַת י
יַד אֱלֹהִים חֲזָקָה ל
לְמַעַן יָרִים את
אֶתְכֶם בְּעִתּוֹ:
בָּרִאשׁוֹנָה לכי
לְכֵיפָא ה״:

Ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις: καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. Ὅτι ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ. τῆς ά τοῦ πέτρου τῷ ε'

Den Widwen.

Welche eine rechte Widwe vnd Einsam ist/ die stellet jr hoffnung auff Gott/vnd vnd bleibet am Gebet tag vnnd nacht. Welche aber in wollüsten lebet/ die ist lebendig tod. 1. Timoth. v.

VIDVIS.

Quæ verè vidua est ac desolata, sperat in Deo, & perseuerat in obsecrationibus ac precationibus noctu diéque. Porrò, quæ in delicijs versatur, ea viuens mortua est. 1. Timoth. 5.

Der Gemeine.

Liebe deinen Nehesten/ als dich selbst. In dem Wort sint alle Gebot verfasset.

Zun Römern am xiij. Cap.

Vnd haltet an mit beten für alle Menschen. j. Timoth. ij.

OMNIBVS in commune.

Dilige proximum tuum sicut teipsum. In hoc sermone omnia præcepta summatim comprehenduntur.

Ad Rom. 13.

Et ante omnia fiant deprecationes, pro omnibus hominibus. 1. Timoth. 2.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0130-1

ΤΑΙ͂Σ ΧΉραις.

ἡ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη, ἤλπικεν ἐπὶ τὸν θεὸν καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε. τῆς ά. πρὸς Τιμόθ. έ.

לְאַלְמָנוֹת׃

אֲשֶׁר אָמְנָם אַלְמָנָה ו
וְגַלְמוּדָה הַהִיא ב
בּוֹטַחַת אֶל־אֱלֹהִים
וּמְנַצַּחָה בְּתַחֲנוּנִים ו
וּתְפִלּוֹת יוֹמָם וָלַיְלָה׃
אֲבָל אֲשֶׁר תִּחְיֶה ב
בַּעֲדָנִים הַהִיא חַיָּה מ
מֵתָה׃ א אֶל־טִימוֹתִי
ה׃

ΤΟΙ͂Σ ΠΑ͂ΣΙ κοινῶς.

ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ πάντα τὰ προστάγματα ἀνακεφαλεοῦνται. ῥωμ. ιγ'

καὶ ποιεῖσθαι δεήσεις ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. ά. πρὸς Τιμόθε. β.

οἱ πάν-

לְכָל־בְּנֵי אָדָם׃

אֱהַב אֶת־רֵעֲךָ כ
כָּמוֹךָ׃ בַּזֹּאת ה
הַדָּבָר כָּל־מִצ
מִצְוֹות כְּמוֹ בְּסָךְ כ
נִתְפָּשׂוּ׃ אֶל־
רוֹמִיִּים יג׃
הִתְחַנְּנוּ בְּעַד כָּל־
אֲנָשִׁים׃ ברא
בְּרִאשׁוֹנָה אֶל־
טִימוֹתִי ב׃

במעמדו

Ein jeder lern sein Lection /
So wird es wol im Hause stohn.

Cuiq; sit inprimis magnæ sua lectio curæ.
Vt domus officijs stet benè recta suis.

Εἰ πάντεσσι βροτοῖς τὰ δέοντα μέμηλε τελέσσαι,
Ἀνθήσει πάσαις εὐπραγίῃσι δόμος.

בְּמַעֲמָדוֹ כָל־אֱנוֹשׁ יָלִין
כֵּן אֵל בִּדְרָכוֹ מַעֲשָׂיו יָכִין׃

FINIS.

VVITEBERGÆ

Excudebant Hæredes Ioannis Cratonis.

Anno M. D. LXXXVII.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0132-2

ERRATA.

pagina 17. linea 16 lege בֵּית רֵעֶךָ :pag. 23. lin. 3 pro עֹרְבֵם lege רִבֵּעִים pag. 26 lin. 19 lege notdurfft vnd narung des leibes &c.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0133-7

eccator doleo, fateor, nemamq; regro,
Credoq; me Iustum sanguine CHRISTO
und bin ich nicht, dz ist mir leidt
lebenn mann sundt, sich gnadt bereit.
n Christum glaub ich [illegible] bericht.
ein bluth allein macht mich gerecht.
n tibi peccamus tibi; nostra delicta
fatemur,
nte tuos oculos nil nisi culpa sumus.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0135-8

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0136-4

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0137-0

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0138-5

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0139-4

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0140-6

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0141-2

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0142-7

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0143-3

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0144-8

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0145-4

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0146-9

42 5/i,17

AB 42 5/i,17

ULB Halle 3
003 865 07X

8.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0147-5

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0148-1

INI

RI

zberg,

XVII

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-102433-p0149-0